

Cultuur voor iedereen in stad Utrecht

Onderzoek naar de bijdrage van wijkcultuurhuizen ter bevordering van inclusieve cultuurparticipatie in stad Utrecht

FASE 1 - Ontwerpfase (2019)

Eindrapportage

Aart van der Maas
Anke Hamers
Dennis Bouma
Nico de Vos

December 2019

© Hogeschool Utrecht, 2019

Bronvermelding is verplicht. Verveelvoudigen voor eigen gebruik of intern gebruik is toegestaan.

COLOFON

Het Kenniscentrum Sociale Innovatie van de Hogeschool Utrecht is een bundeling van een aantal lectoraten op gebied van zorg en welzijn, sociaal beleid, educatie, sport en cultuur, maatschappelijke participatie, ondersteuning en dienstverlening, arbeid, recht en veiligheid.

Het KSI heeft zich als doel gesteld een bijdrage te leveren aan een inclusieve, rechtvaardige en veilige samenleving waarbij de waarden van de democratische rechtsstaat centraal staan. Dit doen wij door praktijkgericht onderzoek, ontwikkeling en agendering van actuele maatschappelijke en sociale vraagstukken, vanuit verschillende perspectieven en disciplines. We werken hierbij samen met onderwijs, werkveld en kennisinstituten.

Auteurs

Drs. Aart van der Maas
Anke Hamers MA
Dennis Bouma MA
Dr. Nico de Vos

Lector

Dr. Nico de Vos

Jaar van uitgave

2019

Contact en adres

Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht
Lectoraat: Participatie en Stedelijke Ontwikkeling
Postbus 85397- 3508 AJ Utrecht
Padualaan 101 – 3584 CS Utrecht
Telefoon secretariaat: 088-4819222
Email: ksi@hu.nl
www.socialeinnovatie.hu.nl /www.hu.nl

Inhoudsopgave

1. INLEIDING	3
1.1 ONDERZOEKSVRAAG EN ONDERZOEKSDOEL	5
1.2 LEESWIJZER	7
2. EERSTE STAP: DESKRESEARCH	8
2.1 METHODE: DESKRESEARCH	8
2.2 TUSSENRESULTATEN DESKRESEARCH	9
3. TWEEDE STAP: INDIVIDUELE INTERVIEWS	10
3.1 METHODE: INTERVIEWS	10
3.2 TUSSENRESULTATEN INTERVIEWS	12
4. AANVULLEND OP TWEEDE STAP: STUDENTONDERZOEK	14
5. DERDE STAP: EXPERTMEETINGS	16
5.1 METHODE: EXPERTMEETING 1	16
5.2 TUSSENRESULTATEN EXPERTMEETING 1	16
5.3 METHODE: EXPERTMEETING 2	17
5.4 TUSSENRESULTATEN EXPERTMEETING 2	18
5.5 METHODE: EXPERTMEETING 3	19
5.6 TUSSENRESULTATEN EXPERTMEETING 3	19
5.7 METHODE: EXPERTMEETING 4	20
5.8 TUSSENRESULTATEN EXPERTMEETING 4	23
6. VIERDE STAP: AANVULLEND VERKENNEND LITERATUURONDERZOEK	25
6.1 INCLUSIEVE CULTUURPARTICIPATIE	26
6.2 INCLUSIEVE ARTISTIEKE KWALITEIT	26
6.3 CULTURELE COMMONS, ONTWERPPRINCIPES EN MATE VAN PARTICIPATIE	27
6.4 DESIGN THINKING ALS METHODISCHE BENADERING	29
6.5 ORGANISATORISCHE EN BELEIDSMATIGE KADERS	32
6.6 AANDACHTSPUNTEN	33
7. CONCLUSIES, AANBEVELINGEN EN VOLGENDE ONDERZOEKSFASE	34
7.1 CONCLUSIES	34
7.2 AANBEVELINGEN	36
7.3 VOLGENDE ONDERZOEKSFASE	36
8. LITERATUURLIJST	38
9. AFBELDINGENLIJST	41
10. BIJLAGEN	42

1. Inleiding

Er is een sterk gedeeld gevoel dat wijkcultuurhuizen belangrijk zijn voor de stad Utrecht. Utrecht biedt met de wijkcultuurhuizen een unieke infrastructuur om cultuurparticipatie van Utrechters te bevorderen. De wijkcultuurhuizen – Cultuur 19, De Vrijstaat, Het Wilde Westen, Jongeren Cultuurhuis Kanaleneiland en ZIMIHC – zijn laagdrempelige culturele voorzieningen die creativiteit in de samenleving stimuleren en bijdragen aan de sociale basis. De sociale basis wordt ook wel aangeduid als het ‘cement’ in de samenleving, een weefsel van verbindingen. Bij de sociale basisinfrastructuur gaat het, naast de bestaande infrastructuur van het sociale domein, om de aanwezigheid van informele netwerken, burgeractiviteiten en betekenisvolle relaties tussen burgers onderling en tussen burgers, professionals en de overheid (Van Pelt, Repetur & Van Yperen, 2018). Vanuit de gemeente Utrecht wordt het belang van wijkcultuurhuizen benadrukt. Het credo is cultuurparticipatie: ‘Cultuur voor iedereen’. Wijkcultuurhuizen bevorderen cultuurparticipatie door onder andere het faciliteren van amateurkunst, het initiëren van kunst- en cultuureducatie, het aanbieden van kunstzinnige cursussen en het mogelijk maken van sociaalartistieke projecten.

Een gemeenschappelijke visie en de bijdrage van de wijkcultuurhuizen aan de cultuurinclusieve stad is in ontwikkeling, maar een gedeelde kennisbasis bij culturele instellingen ontbreekt nog (gemeente Utrecht, 2018). Het is moeilijk aan te geven waar precies de gezamenlijke kracht zit van de wijkcultuurhuizen. Ligt de waarde van wijkcultuurhuizen in de specifieke aanpak per cultuurhuis? Kan er meer kennis worden gedeeld over de werkwijzen en impact van de wijkcultuurhuizen? En op welke manier kan een verdiepingsslag worden gerealiseerd in de rol van de wijkcultuurhuizen in het belang van meer cultuurparticipatie in stad Utrecht? Deze vragen worden gesteld vanuit de ambitie om een inclusief cultureel klimaat te realiseren waar alle Utrechters zich in kunnen herkennen en zich uitgenodigd voelen deel te nemen aan het culturele leven in al haar facetten (gemeente Utrecht, 2019).

Gemeente Utrecht heeft het lectoraat Participatie en Stedelijke Ontwikkeling (PSO) gevraagd onderzoek te doen vanuit de volgende behoefte:

1. een brede probleeminventarisatie en -analyse als basis voor verder beleid rond de wijkcultuurhuizen in de nieuwe coalitieperiode 2018-2022;
2. het verder onderzoeksmatig bijdragen aan de doorontwikkeling van lopende projecten en activiteiten van de wijkcultuurhuizen in de praktijk (zoals bijvoorbeeld het project [De Kunst van Delen](#) waar in 2018 onderzoek naar is gedaan (Van der Maas, Hamers, Bouma & De Vos, 2018).

Deze rapportage is het eerste resultaat van een praktijkgericht onderzoek getiteld *Cultuur voor iedereen in stad Utrecht. Onderzoek naar de bijdrage van wijkcultuurhuizen ter bevordering van inclusieve cultuurparticipatie in stad Utrecht*. Het betreft de eerste fase van een meerjarig, integraal traject (2018-2021), zie onderstaande weergave van het onderzoekstraject (afbeelding 1). In 2018 heeft een voortraject plaatsgevonden, waarin een verkennend onderzoek is uitgevoerd

naar de do's en don'ts van het project *De Kunst van Delen*. Dit project was een samenwerking van onder andere twee Utrechtse wijkcultuurhuizen.

In 2019 is gestart met de eerste fase van het uitgebreidere onderzoek, de **ontwerpfase**. Deze eerste fase bestaat uit een onderzoek naar de beleidskaders en gaat op zoek naar ontwerpdimensies en bijpassende gemeentelijke en organisatorische beleidsmatige kaders voor wijkcultuurhuizen om cultuurparticipatie succesvol te bevorderen. De betrokken partijen betreffen in deze eerste fase de wijkcultuurhuizen (uitvoeringspraktijk), de gemeente Utrecht (beleidspraktijk) en de Hogeschool Utrecht (praktijkgericht onderzoek en onderwijs). In 2020 wordt gestart met de tweede fase, de uitvoeringsfase. In deze fase zal onderzoek gedaan worden naar de implementatie en uitvoering van de in fase 1 gevonden ontwerpdimensies. De derde fase, die in 2021 zal plaatsvinden, vormt de evaluatiefase. In deze fase zal er een evaluatieonderzoek worden uitgevoerd en onderzoek worden gedaan naar duurzame voortzetting van beleid.

Deze rapportage bevat de resultaten van de eerste fase, de ontwerpfase. Het onderzoek in deze fase heeft zich voornamelijk gericht op de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen. De rijkheid van de kunsten en de impact hiervan op de mensen zelf in de stad Utrecht zijn in de interviews en expertmeetings weliswaar aan bod gekomen, maar krijgen door de aard van de onderzoeksvraag in deze rapportage minder de nadruk.

Afbeelding 1: onderzoekstraject *Cultuur voor iedereen in stad Utrecht*

1.1 Onderzoeksvraag en onderzoeksdoel

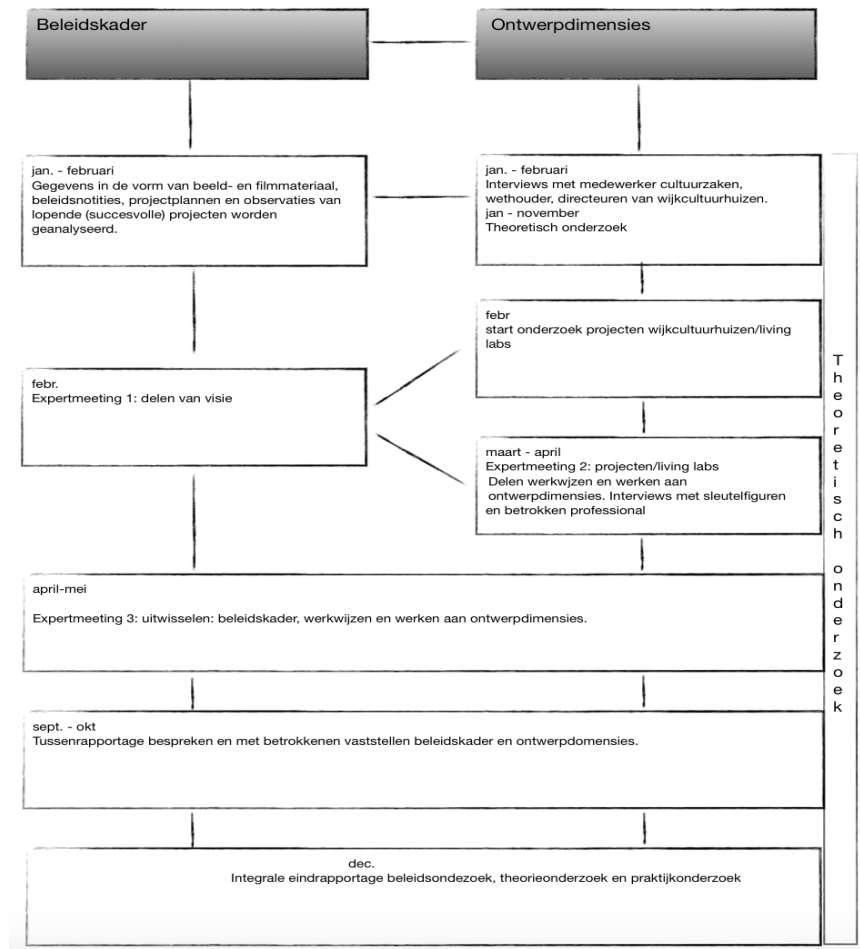
Bovenstaande vragen en behoeften vanuit de gemeente en de praktijk van de wijkcultuurhuizen zijn vertaald in een onderzoeksvraag voor fase 1, de ontwerpfase:

Wat zijn de belangrijkste verschillen en overeenkomsten die naar voren komen in de werkwijzen van wijkcultuurhuizen in het bevorderen van cultuurparticipatie en het versterken van de sociale basis(infrastructuur)? Wat zijn ontwerpdimensies en bijpassende gemeentelijke en organisatorische beleidsmatige kaders voor wijkcultuurhuizen om cultuurparticipatie succesvol te bevorderen?

Deze onderzoeksvraag wordt via twee met elkaar samenhangende sporen beantwoord:

1. Een praktijkgericht beleidsonderzoek waarbij we ons richten op het formuleren van een gezamenlijk geformuleerde probleemdefinitie met alle betrokkenen en het vervolgens inventariseren en analyseren hiervan. De belangrijkste verschillen en overeenkomsten komen daarbij in beeld. Het doel is te komen tot een beleidskader voor de doorontwikkeling van de wijkcultuurhuizen ter bevordering van cultuurparticipatie.
2. Een praktijkgericht ontwerponderzoek waarbij we ons direct richten op de doorontwikkeling van de wijkcultuurhuizen in, met en vanuit de praktijk, om daarmee te komen tot gedeelde ontwerpdimensies voor het bijdragen aan meer succesvolle cultuurparticipatie in stad Utrecht.

Beide sporen kunnen als volgt schematisch worden weergegeven in hun onderlinge samenhang (afbeelding 2):

Afbeelding 2: sporenonderzoek Cultuur voor iedereen in stad Utrecht

Deze twee sporen lopen parallel aan elkaar gedurende de eerste fase van dit onderzoek. Daarmee is het overkoepelende doel van de ontwerpfase van dit onderzoek:

Het systematisch beschrijven en in beeld brengen van ontwerpdimensies voor succesvolle werkwijzen van de wijkcultuurhuizen ter bevordering van cultuurparticipatie in Utrecht. Het gaat om een onderzoek naar de bijdrage van wijkcultuurhuizen: de verschillen en overeenkomsten in werkwijzen van wijkcultuurhuizen met een focus op het bevorderen van cultuurparticipatie en het daarmee versterken van de sociale basis(infrastructuur) in Utrecht.

1.2 Leeswijzer

Deze onderzoeksrapportage is als volgt opgebouwd: in dit eerste hoofdstuk is de achtergrond en context van het onderzoek geschetst en zijn de onderzoeksvraag en het onderzoeksdoel gepresenteerd. In hoofdstuk 2 staan de eerste onderzoeksstap, de deskresearch, en de tussenresultaten daarvan beschreven. Hoofdstuk 3 behandelt de tweede onderzoeksstap: de individuele interviews met directeuren en andere relevante medewerkers van de wijkcultuurhuizen en de betrokken beleidsmedewerkers van gemeente Utrecht, en de tussenresultaten hiervan. In hoofdstuk 4 wordt een aanvulling op deze tweede onderzoeksstap beschreven: de studentonderzoeken die hebben plaatsgevonden vanuit de opleiding Social Work/ Culturele en Maatschappelijke Vorming (CMV). In hoofdstuk 5 wordt de derde onderzoeksstap beschreven: de vier expertmeetings die hebben plaatsgevonden en wat deze expertmeetings hebben opgeleverd. Als vierde en laatste stap in het onderzoeksproces is er een aanvullend verkennend literatuuronderzoek uitgevoerd. In dit literatuuronderzoek worden de theoretische concepten die in de eerdere stappen naar voren zijn gekomen verder uitgewerkt. Het aanvullend verkennend literatuuronderzoek is te vinden in hoofdstuk 6. In hoofdstuk 7 zijn tot slot de conclusies, aanbevelingen en het voorstel op hoofdlijnen voor de volgende onderzoeksfase te lezen.

2. Eerste stap: deskresearch

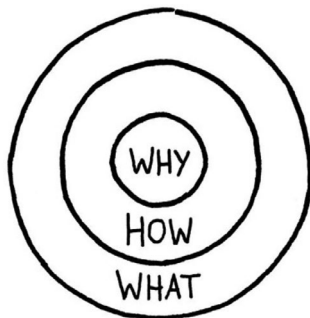
2.1 Methode: deskresearch

Voor het eerste deel van de onderzoeksvraag is van januari tot en met februari 2019 deskresearch gedaan. Het eerste deel van de onderzoeksvraag luidt: wat zijn de belangrijkste verschillen en overeenkomsten die naar voren komen in de werkwijzen van wijkcultuurhuizen in het bevorderen van cultuurparticipatie en het versterken van de sociale basis(infrastructuur)? In dit rapport is cultuurparticipatie een overkoepelend begrip voor bijvoorbeeld het beoefenen van amateurkunst, kunst- en cultuureducatie, het deelnemen aan kunstzinnige cursussen en sociaalartistieke projecten. Kernwoorden uit de onderzoeksvraag zijn: werkwijzen, cultuurparticipatie, sociale basis(infrastructuur). Behalve naar deze kernwoorden, hebben we bij de deskresearch ook gezocht naar de volgende voor het onderzoek relevante, verwante termen: artistieke kwaliteit, expertise, product of aanbod dat wijkcultuurhuizen leveren, organisatie, cultuurparticipatie, inclusie, insluiting/uitsluiting, bijdrage aan sociale basis, internationalisering, community arts, community development, educatie, (sociale) stedelijke ontwikkeling. Er zijn diverse bronnen geraadpleegd.¹ Met het oog op de onderzoeksvraag zijn beleidsnotities, visitatierapporten en het coalitieakkoord (2018-2022) van de gemeente Utrecht en jaarverslagen, projectplannen en representaties op internet van de wijkcultuurhuizen bestudeerd. Daarbij is gekozen voor een focus op de periode 2017 tot nu, de periode waarin cultuurnota 2017-2020

Utrecht, culturele metropool in ontwikkeling van kracht is.

Deze gegevens zijn vervolgens gerubriceerd in categorieën 'why', 'how' en 'what' (afbeelding 3). We baseren ons daarbij op het denkmodel van de 'golden circle' waarin gesteld wordt dat organisaties meer moeten werken vanuit een waardengedreven motivatie (Sinek, 2009).

In plaats dat organisaties zich louter richten op wat ze doen, moeten zij zich meer bewust afvragen waarom zij het doen.

Afbeelding 3: Golden Circle

¹ Geraadpleegde bronnen zijn:

- De kracht van cultuurhuizen – Provincie Utrecht (2018)
- Creatieve lijnen – Uitgangspuntennotitie Cultuurnota 2017-2020 – Gemeente Utrecht (2015)
- Eeuwig Jong. Naar een cultureel regioprofiel voor de stedelijke regio Utrecht – Gemeente Utrecht, Gemeente Amersfoort, Provincie Utrecht (2018)
- Jaarverslagen en meerjarenplannen van de Utrechtse wijkcultuurhuizen (2017-2020)
- Samenwerken onder één dak – Handreiking voor het opzetten van een Cultuurhuis – Provincie Utrecht (2007)
- Stenen voor mensen – Resultaten van een evaluatie voor Utrechtse cultuurhuizen (2011)
- Utrecht, culturele metropool in ontwikkeling – Advies Commissie Cultuurnota 2017-2020 – Gemeente Utrecht (2016)
- Utrecht, op weg naar een inclusieve culturele metropool - Visitatierapport Cultuurnota 2017-2020 – Gemeente Utrecht (2018)
- Utrecht, ruimte voor iedereen – Coalitieakkoord 2018-2022 – Gemeente Utrecht (2018)
- Vierluik van de wijkcultuurhuizen (2018)

We hebben daarvoor gekozen omdat gemeente en de wijkcultuurhuizen werken aan een maatschappelijke opdracht.

Bij het bestuderen van de bronnen hebben we de kernwoorden en de verwante termen derhalve in het licht gezet van het 'why', 'how' en 'what'. Het 'why' omvat beschrijvingen over de reden van bestaan en de bedoelingen. Het 'how' zijn de inzichten over de manier waarop er gewerkt wordt en het 'what' zijn de weergaven van projecten/trajecten van de wijkcultuurhuizen.

2.2 Tussenresultaten deskresearch

Belangrijk inzicht vanuit de deskresearch is dat het 'what' en 'how' door wijkcultuurhuizen verschillend worden ingevuld. Deels is er overlap in wat de wijkcultuurhuizen doen. Er worden bij alle wijkcultuurhuizen cultuurparticipatieprojecten zoals amateurkunstvoorstellingen, educatieve tentoonstellingen, lokale festivals en manifestaties geïnitieerd, geproduceerd en/of gefaciliteerd (het 'what'). Er zijn wel accentverschillen per wijkcultuurhuis in de mate waarin deze activiteiten voorkomen en de wijze waarop de cultuurhuizen zich presenteren. Het ene huis presenteert zich bijvoorbeeld meer als podium voor amateurkunst en het andere meer als tentoonstellingsruimte.

Hoe er gewerkt wordt (het 'how'), verschilt per wijkcultuurhuis en per project. Er is geen overkoepelende manier van werken binnen en tussen de wijkcultuurhuizen waargenomen. Per project wordt een passende manier van werken vastgesteld waarbij gebruik wordt gemaakt van ervaring en opgebouwde expertise van de afgelopen jaren.

Over het waarom (het 'why') lijken er meer overeenkomsten tussen de wijkcultuurhuizen onderling en de gemeente Utrecht te zijn. In het filmische [vierluik van de wijkcultuurhuizen](#) bijvoorbeeld komen vier thema's naar voren: participatie, talentontwikkeling, verbinden en ontmoeten, en samenwerking. In de onderzochte bronnen van de deskresearch zijn de volgende waarden meerdere malen genoemd:

1. Inclusie (gekoppeld aan begrippen als verbinden, co-creatie, ontmoeten, doelgroep en diversiteit);
2. Talentontwikkeling (gekoppeld aan relatie amateurkunst en professionele kunst);
3. Artistieke inhoudelijke kwaliteit (gekoppeld aan begrippen zoals artistieke signatuur, ruimte voor onderzoek en experiment);
4. Ondernemerschap (gekoppeld aan begrippen als experiment, procesgericht werken, trajectmatig werken versus resultaatgericht/projectmatig werken);
5. Leefbaarheid (in de buurt, stad en globaal);
6. Onderscheidenheid (gekoppeld aan begrippen als autonoom en eigen identiteit);
7. Cultuurparticipatie (actief, receptief en/of reflectief).

In de verschillende bronnen van de deskresearch wordt echter geen eenduidige betekenis gegeven van deze waarden. Uit de deskresearch komt naar voren dat er geen relaties tussen de waarden wordt gelegd en dat de waarden niet worden geprioriteerd. Er leven bijvoorbeeld verschillende ideeën over wat inclusie en artistieke kwaliteit betekenen en wat de relatie tussen die twee waarden betekent voor de aanpak van wijkcultuurhuizen.

3. Tweede stap: individuele interviews

De tweede stap in het onderzoekstraject bestaat uit individuele interviews met betrokkenen van de wijkcultuurhuizen en de gemeente. In totaal hebben er in de periode april tot en met juni 2019 10 gesprekken plaatsgevonden, waarvan één dubbelinterview. Er zijn in totaal acht medewerkers van de wijkcultuurhuizen gesproken, waarvan vijf directeuren, twee cultuurcoaches en één hoofd interne organisatie en personeel. De andere respondenten zijn, in overleg met de gemeente Utrecht, drie medewerkers van Culturele Zaken: het hoofd en twee beleidsadviseurs. Door een wisseling van directie bij Jongeren Cultuurhuis Kanaleneiland is er met hen geen interview afgenomen.

3.1 Methode: interviews

De interviews zijn semigestructureerd en in vier delen opgebouwd. De structurering is bij alle interviews gevolgd en is deels ontleend aan de eerdergenoemde theorie over de 'golden circle' van Sinek (2009). Het doel van de individuele interviews is meervoudig. Het eerste doel is om meer inzicht te krijgen in de prioritering en betekenisgeving van de zeven waarden (het 'why') afkomstig uit de deskresearch. Het tweede doel is om meer inzicht te krijgen in het werkproces (het 'how') van wijkcultuurhuizen omdat er in de deskresearch geen gezamenlijke manier van werken is gevonden. Dit wordt gedaan aan de hand van een door de respondenten uitgekozen voorbeeld van een uitgevoerd project/traject (het 'what'). Tot slot is de respondenten een keten uit de 'design thinking' voorgelegd.

Deel 1: het 'why'

In de opzet van de interviews wordt gestart met het bevragen van het 'why', de onderliggende waarden van de wijkcultuurhuizen. Op basis van de deskresearch van diverse bronnen zijn zeven waarden gedestilleerd (zie hoofdstuk 2). Deze zijn op kaartjes geplaatst met daaronder een korte inhoudelijke toelichting per waarde. De toelichting gaf een mogelijke concretisering van de waarden en daagde de respondenten uit om een eigen betekenis aan de waarden te geven. Aan respondenten werd gevraagd om de zeven kaartjes met de waarden te prioriteren. Onderliggende inzichten en overwegingen werden op die manier besproken.

Deel 2: het 'what'

Het tweede onderdeel van het interview richtte zich op een concreet project (het 'what'). In dit tweede deel werd aan de respondenten gevraagd een project/traject te kiezen dat hen, aansluitend op prioritering van 'why'-kaartjes, heeft geïnspireerd. Het doel van deze stap is het concretiseren van de door de respondenten geprioriteerde waarden om de derde stap mogelijk te maken.

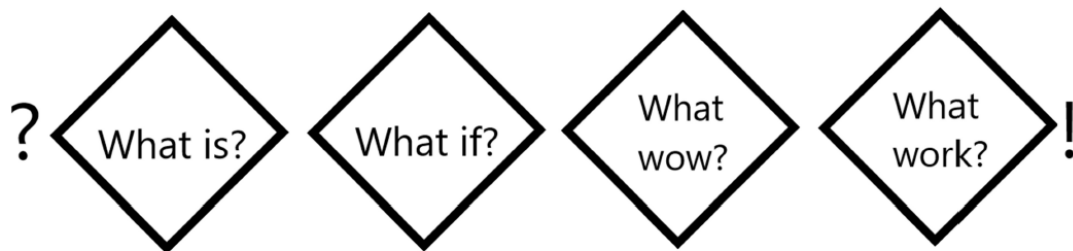
Deel 3: het 'how'

Het derde onderdeel van de interviews maakte de stap van het 'what' (project/traject) naar het 'how' (werkproces). Er werd in deze stap aan respondenten gevraagd het gekozen project/traject uit de vorige stap in kaart te brengen. Respondenten deden dit door dertig zogenaamde 'toolkaartjes' in een bepaalde volgorde te leggen (zie bijlage 1). Op elk toolkaartje stond een stelling over een concrete werkzaamheid die in het werkproces van sociaalartistieke projecten gangbaar zijn (bijvoorbeeld: er is een productieplan, de kunstvorm is bepaald, etc.). Ook waren er kaartjes blanco gehouden, voor het geval de respondent aanvullingen had. De toolkaartjes zijn ontleend aan de resultaten van een eerder uitgevoerd onderzoek *De Kunst van Delen* (Van der Maas, Hamers, Bouma & De Vos, 2018) en theorie over het projectmatig werken in de cultuursector (Kolsteeg & Mulder, 2011).

Het doel van het op volgorde leggen van de toolkaartjes was om respondenten te laten nadenken over de concrete stappen in het werkproces van het gekozen project/traject. Respondenten konden kiezen of ze alle kaartjes in wilden zetten en eventueel een blanco kaartje wilden invullen. De kaartjes dienden als handvat om het gesprek over het werkproces op gang te helpen en inzichtelijk te maken. Het onderzoeksdoel was om op deze manier een verdere verkenning te maken in het achterhalen van overeenkomsten en verschillen in de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen.

Deel 4: voorleggen design thinking keten

Als laatste onderdeel van het interview is de respondenten een keten uit de 'design thinking' voorgelegd (Liedtka & Ogilvie, 2011) (afbeelding 4). Dit is gedaan om te verkennen of deze keten passend is als theoretische onderlegger voor het duiden van het werkproces (het 'how') van de wijkcultuurhuizen. De designketen is een weergave van een werkproces bij het ontwerpen van innovatieve producten en/of diensten. De keten wordt gebruikt in de ontwerpindustrie, maar kan ook worden toegepast op sociaalartistieke projecten. In dat verband wordt er ook wel gesproken van 'social design' (Liedtka & Ogilvie, 2011; Schaminee, 2018).

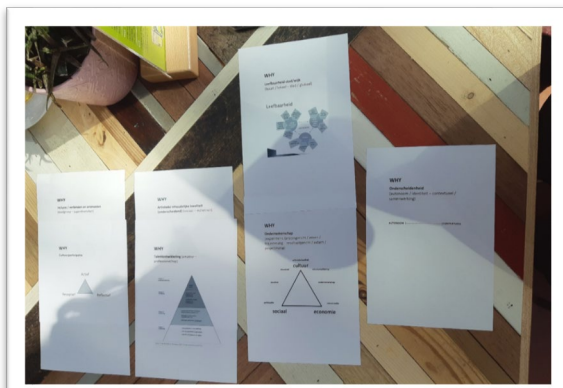

Afbeelding 4: design thinking proces als keten in vier fases

Deze keten bestaat uit de fases 'what is', 'what if', 'what wow' en 'what work'. Deze vier fases worden volgens Liedtka en Ogilvia (2011) in het proces van design thinking doorlopen om tot een nieuw ontwerp te komen. De fase 'what is' gaat over het inventariseren van (context van de) de vraag en het in kaart brengen van het vraagstuk. Als we de totstandkoming van een theaterstuk met wijkbewoners als voorbeeld nemen, wordt in deze fase bijvoorbeeld in kaart gebracht wat belangrijke inhoudelijke thema's voor het stuk kunnen zijn. De fase 'what if' gaat over het bedenken van allerlei mogelijke oplossingen. Zo wordt er bij het maken van een theaterstuk gebrainstormd over decor, kleding, techniek, etc. De fase 'what wow' gaat over experimenteren en uitproberen. Hier wordt geïnventariseerd welke mogelijkheden uit de fase 'what if' kunnen werken. In het voorbeeld van het theaterstuk kan men denken aan spel-experimenten tijdens de repetities. De laatste fase is de fase 'what work'. In deze fase komt men tot een succesvol prototype, zoals men bij een theaterstuk tot de uiteindelijke première komt. In deze laatste fase komen alle opbrengsten uit de voorgaande fases tot uitdrukking.

Na een korte toelichting op de vier fases is de respondenten gevraagd of zij mogelijk tot nieuwe inzichten komen met betrekking tot hun eigen werkproces. Daarbij is de vraag gesteld in hoeverre de keten van design thinking terug te zien is in de door respondenten neergelegde toolkaartjes. De designketen is ten slotte besproken om te verifiëren of deze als onderliggende procesbenadering voor de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen kan dienen.

3.2 Tussenresultaten interviews

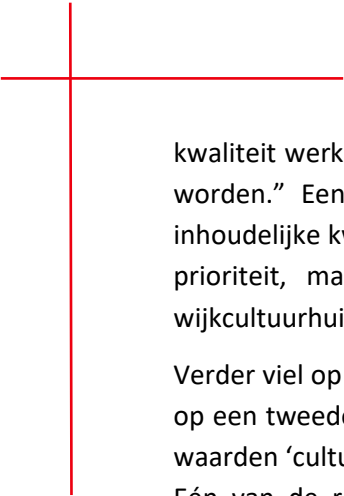

Afbeelding 5: prioritering van de 'why'-kaartjes

Van de uiteindelijke prioritering/positionering van de zeven waarden is bij elk gesprek een foto gemaakt (afbeelding 5). Er zijn uit elk gesprek (maximaal) tien citaten gekozen die de prioritering en/of de verhouding tussen de waarden op de foto's op een kwalitatieve wijze toelichten. De uitspraken over de prioritering van de 'why'-kaartjes zijn project overstijgend en richten zich dus niet op de context van een specifiek project. Een aantal respondenten gaf aan dat de belangrijkste waarde voor het bestaan van wijkcultuurhuizen

'cultuurparticipatie' is: "Waarom is ZIMIHC op aard, dat is eigenlijk voor de cultuurparticipatie. Heel simpel, zo zijn we opgericht en zo zijn wij doorontwikkeld", aldus één van de respondenten. Een ander formuleerde het als volgt: "Dus wat mij betreft, de belangrijkste reden waarom we wijkcultuurhuizen hebben, is om cultuurparticipatie te stimuleren."

Andere respondenten kozen niet voor één waarde. Bij hen werd een combinatie van de waarden 'cultuurparticipatie', 'inclusie', 'talentontwikkeling' en 'artistieke inhoudelijke kwaliteit' het hoogst geprioriteerd. Zo legde een respondent uit: "Wij werken hoe dan ook vanuit artistiek inhoudelijke kwaliteit, dat wel. Zeker. Dat willen we ook altijd. (...) En vanuit artistiek inhoudelijke

kwaliteit werken we aan cultuurparticipatie. Omdat we denken dat mensen daar gelukkiger van worden.” Een toelichting van een andere respondent was: “Kijk, voor mij is dit, artistiek inhoudelijke kwaliteit, heel essentieel in het werk dat wij doen. Dus ik weet niet of ik kan zeggen prioriteit, maar voor mij springt dit eruit. Het ligt heel dicht bij ons programma als wijkcultuurhuis.” Anderen zagen ook sterke overeenkomsten tussen de waarden.

Verder viel op de dat de waarde ‘leefbaarheid in stad/wijk’ gezien werd als een waarde die meer op een tweede plek stond. Niet onbelangrijk geacht, maar eerder een gevolg van de eerste vier waarden ‘cultuurparticipatie’, ‘artistieke inhoudelijke kwaliteit’, ‘talentontwikkeling’ en ‘inclusie’. Eén van de respondenten vertelde: “Wij werken aan leefbaarheid met artistiek inhoudelijke kwaliteit en dat kun je ook met sport doen. (...) Kijk, een stad bouw je met huizen, maar een samenleving bouw je met kunst en cultuur.”

De waarden ‘ondernemerschap’ en ‘onderscheidendheid’ werden over het algemeen meer gezien als de manier waarop wordt gewerkt (het ‘how’), dan waarden waarom wijkcultuurhuizen bestaan (het ‘why’). “Mijn passie is bezig zijn met cultuurparticipatie, met leefbaarheid in de wijk en inclusie. En in die volgorde ook. En dat doe ik door ondernemerschap”, aldus één van de respondenten.

Het tweede onderdeel, waarin respondenten werd gevraagd een inspirerend project/traject te beschrijven dat aansluit bij de volgorde van ‘why’-kaartjes, leverde een diversiteit aan voorbeelden op. Zoals uit de deskresearch naar voren kwam, werken wijkcultuurhuizen met een grote verscheidenheid aan projecten/trajecten. De respondenten kozen verschillende soorten projecten/trajecten (bijvoorbeeld een festival of een sociaalartistieke activiteit met een doelgroep), met als gevolg dat er uiteenlopende volgordes met de toolkaartjes gelegd werden. In de analyse van dit deel van het interview zijn (maximaal) tien uitspraken geselecteerd om de argumentatie achter de volgorde van de toolkaartjes te bestuderen. De eerste inzichten hiervan zijn meegenomen naar de derde expertmeeting.

4. Aanvullend op tweede stap: studentonderzoek

Als aanvulling op stap twee in het onderzoek hebben in totaal 43 derdejaars studenten van de opleiding Social Work / Culturele en Maatschappelijke Vorming (CMV) van Hogeschool Utrecht onderzoek gedaan naar de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen. Dit deden ze in het kader van een cursus van 15 EC (studiebelasting 420 uur per student). In de vorige stap van het onderzoek kwam onder andere naar voren dat artistieke kwaliteit en inclusiviteit met elkaar in verband worden gebracht. Inclusiviteit gaat over de verbinding tussen mensen en hoe zij gezamenlijk nieuwe betekenissen genereren. De manier waarop betrokkenheid van gebruikers van de wijkcultuurhuizen tot stand komt is daarbij van belang. De studenten hebben zich daarom verdiept in de mate van betrokkenheid van deelnemers. Het doel van de studentonderzoeken is het bieden van een aanvulling op het onderzoek *Cultuur voor iedereen in stad Utrecht* door zich te verdiepen in de 'haarvaten' van de wijkcultuurhuizen.

In zes onderzoeksgroepen zijn studenten aan de slag gegaan bij verschillende wijkcultuurhuizen: Het Wilde Westen, Cultuur 19, De Vrijstaat en de drie locaties van ZIMIHC in Overvecht, Wittevrouwen en Zuilen. Jongeren Cultuurhuis Kanaleneiland kon niet meedoen vanwege het vertrek van de directeur. De onderzoeken van de studenten werden als Arts-Based Research (ABR) vormgegeven en waren zoveel mogelijk participatief van aard (Van Heijst, De Vos & Keinemans, 2019). Een belangrijk uitgangspunt voor dergelijk onderzoek is dat het zich richt op het onderzoek doen mét de gebruikers en/of omwonenden van in dit geval de wijkcultuurhuizen.

De centrale vragen/voorwaarden die vanuit het onderzoek *Cultuur voor iedereen in stad Utrecht* aan de studenten werden gesteld, zijn:

- Breng in beeld hoe de werkwijze bij jullie wijkcultuurhuis is (= beschrijvend) of zou kunnen zijn (= voorschrijvend).
- Welke ervaringen hebben (potentiële) gebruikers van het wijkcultuurhuis?
- In hoeverre worden of kunnen de deelnemers van projecten in de werkwijze (worden) betrokken?
- Zouden ze meer betrokken willen zijn of worden?
- Wat zouden ze dan graag willen doen?
- Pak de "designketen"; op welke manier worden deelnemers betrokken per stadium?
- Breng dit via ABR in beeld/tekst/.... (kunstproduct presenteren).

Per wijkcultuurhuis kon de inkleuring van bovenstaande vragen verschillen. Studenten deden hun onderzoeken in de context van verschillende projecten, dus bovenstaande vragen werden per onderzoeksgroep aangescherpt. De kern bij alle onderzoeken bleef echter wel de mate van betrokkenheid van gebruikers van de wijkcultuurhuizen.

Een eerste resultaat was de multimediale presentaties die de studentgroepen hielden voor de betrokken directeuren en medewerkers van de wijkcultuurhuizen (afbeelding 6). Deze presentaties dienden als input voor de tweede expertmeeting.

Daarnaast leverden de studentonderzoeken een rijkheid aan illustratieve inzichten op over de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen. Door het proces van de studentonderzoeken te verbinden aan het proces van het onderzoek *Cultuur voor iedereen in stad Utrecht*, kwamen we tot een nadere duiding van de mate van betrokkenheid. Dit resulteerde uiteindelijk in het inzetten van het concept 'participatory museum' (Simon, 2010) als theoretische onderlegger om de mate van betrokkenheid van deelnemers te duiden. Deze theoretische onderlegger en het daaruit voortgekomen model worden verder toegelicht in hoofdstuk 5 en 6.

Afbeelding 6: presentaties studentonderzoeken

5. Derde stap: expertmeetings

De derde stap in dit onderzoek betreft in totaal vier expertmeetings. Deze expertmeetings hebben in april, juni, juli en begin november 2019 plaatsgevonden en hadden als doel om de opgehaalde resultaten vanuit de interviews voor te leggen aan de directeuren en andere relevante medewerkers van de wijkcultuurhuizen en betrokken beleidsmedewerkers van de gemeente. Daarnaast werden tijdens de expertmeetings de visie en werkwijzen van de wijkcultuurhuizen gedeeld, onderzocht en geanalyseerd.

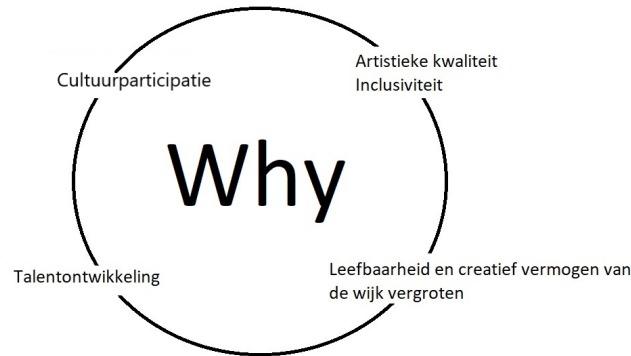
5.1 Methode: expertmeeting 1

De eerste expertmeeting heeft plaatsgevonden op 8 april 2019. Het doel van deze expertmeeting was om de zeven waarden (het 'why', zie hoofdstuk 2), die tijdens de interviews door de respondenten individueel geprioriteerd en besproken zijn, gezamenlijk te prioriteren en bespreken en hierbij op zoek te gaan naar overeenkomsten en eventuele knelpunten (membercheck). Dit hebben we gedaan in twee groepen, die zoveel mogelijk bestonden uit betrokkenen van verschillende wijkcultuurhuizen. De eerste groep bestond uit medewerkers van Cultuur19, Het Wilde Westen, ZIMIHC en De Vrijstaat. De tweede groep bestond uit medewerkers van ZIMIHC, Jongeren Cultuurhuis Kanaleneiland en De Vrijstaat. Daarnaast is er tijdens de eerste expertmeeting in diezelfde twee groepen nagedacht over een fundamenteel begrip dat voor elk van de wijkcultuurhuizen van belang is, namelijk het begrip 'cultuur'. Wat verstaan de directeuren en andere relevante medewerkers onder dit begrip? Deze oefening had als doel om de betrokkenen te laten ervaren hoe belangrijk het is om op zoek te gaan naar gemeenschappelijke taal tussen wijkcultuurhuizen, deelnemers van projecten en de gemeente.

5.2 Tussenresultaten expertmeeting 1

Een overeenkomst tijdens het prioriteren van de waarden was dat de waarden niet op zichzelf staan, maar dat er een zekere mate van verbondenheid tussen de waarden bestaat. De waarden die als hoogst gewaardeerd werden zijn cultuurparticipatie, inclusie, talentontwikkeling, artistieke inhoudelijke kwaliteit en leefbaarheid, waarbij cultuurparticipatie naar voren komt als de kern van de wijkcultuurhuizen. Ook wordt er genoemd dat de waarden per programmaonderdeel verschillend kunnen zijn. Bij het ene programmaonderdeel wordt er bijvoorbeeld meer ingestoken op artistieke inhoudelijke kwaliteit, en bij een ander programmaonderdeel wordt er meer ingestoken op talentontwikkeling. Daarnaast is het belangrijk om te benoemen dat de aanwezigen het eens zijn over het belang van deze waarden, maar dat er verschillende betekenissen worden gegeven aan de waarden. Naar aanleiding van het gesprek over de waarden tijdens de expertmeeting is door de onderzoekers onderstaand 'Why'-model vormgegeven, waarin de onderlinge samenhang tussen de waarden is weergegeven (afbeelding 7). Het model drukt uit dat de waarden in samenhang met elkaar betekenis krijgen. Deze samenhang is gebaseerd op hetgeen besproken is in tijdens expertmeeting 1 en de tussenresultaten van de individuele interviews.

Een verdere uitwerking van de begrippen in het model wordt gegeven in het aanvullend verkennend literatuuronderzoek (hoofdstuk 6). Het 'Why'-model is in expertmeeting 2 voorgelegd ter controle en validering.

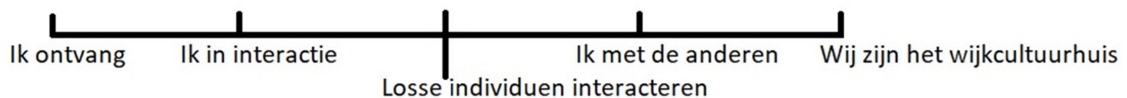
Afbeelding 7: 'Why'-model

Uit de volgende gespreksronde, waarin werd nagedacht over de betekenis van het begrip cultuur, kwam naar voren dat er verschillend invulling wordt gegeven aan dit begrip. Nadat er in twee groepen op creatieve wijze was nagedacht over de betekenis van het begrip cultuur, hebben de twee groepen een presentatie aan elkaar gegeven. Er werd veel gesproken over het onderscheid tussen de begrippen 'kunst' en 'cultuur'. Ook is er gesproken over de taal waarmee, bijvoorbeeld in jaarverslagen of meerjarenplannen, wordt gecommuniceerd en in hoeverre dit een taal is die daadwerkelijk bij de wijkcultuurhuizen past. Door middel van deze oefening is een start gemaakt met het op zoek gaan naar een gemeenschappelijke taal, waarmee uiteindelijk gecommuniceerd kan worden tussen de wijkcultuurhuizen, deelnemers van projecten en de gemeente. Er is voorgesteld om de zoektocht naar een gemeenschappelijke taal in een aanvullend verkennend literatuuronderzoek nader uit te werken. Hier werd door de aanwezigen instemmend op gereageerd.

5.3 Methode: expertmeeting 2

De tweede expertmeeting heeft plaatsgevonden op 12 juni 2019. Tijdens deze expertmeeting is bovenstaand 'Why'-model voorgelegd aan de aanwezigen en is er een volgende stap gezet richting het 'what' en het 'how'. Tijdens deze expertmeeting stond de mate van betrokkenheid van deelnemers binnen de wijkcultuurhuizen centraal. Dit naar aanleiding van de studentonderzoeken die bij de wijkcultuurhuizen hebben plaatsgevonden in de periode april-mei 2019 (zie hoofdstuk 4). Direct na de presentaties van deze studentonderzoeken vond de tweede expertmeeting plaats waarin werd doorgesproken over de vraag: wat is de huidige mate van betrokkenheid van de deelnemers en wat is de gewenste mate van betrokkenheid? Ook is er doorgepraat over de vraag: wat is een (actieve) deelnemer? Zowel gedurende de studentonderzoeken als tijdens de expertmeeting is de mate van betrokkenheid gebaseerd op *The Participatory Museum* van Nina

Simon (2010). De onderzoekers zagen namelijk overeenkomsten tussen de wijkcultuurhuizen en het concept 'participatory museum' van Simon. Het participatory museum is een plek waar bezoekers gelijkwaardig hun verhalen kunnen delen. Iedere bezoeker heeft zijn eigen verhaal en krijgt de gelegenheid dat te delen. Het museum is meer de verbinder van de verhalen van al die verschillende bezoekers. Simon pleit ervoor dat leren geen eenzijdig, maar een wederkerig proces is tussen bezoeker en museum. Simon spreekt in dit verband over co-creatie tussen het museum en de bezoekers. Daarin onderscheidt ze meerdere stadia van betrokkenheid. Het eerste stadium is gericht op de individuele bezoeker en naar mate de bezoeker de stadia verder doorloopt is het steeds meer gericht op het samenbrengen van mensen op basis van bijvoorbeeld een gedeelde interesse (Simon, 2010). Haar stadia zijn vertaald naar de context van de wijkcultuurhuizen en dat heeft onderstaande as opgeleverd (afbeelding 8). Het referentiekader voor deze 'vertaling' is de mate van betrokkenheid van gebruikers bij het wijkcultuurhuis (waarbij het wijkcultuurhuis een spiegel is van de buurt, de wijk, de stad of zelfs landelijke of mondiale thema's).

Afbeelding 8: mate van betrokkenheid

5.4 Tussenresultaten expertmeeting 2

Tijdens de tweede expertmeeting is gestart met het voorleggen van het 'Why'-model, waarin de belangrijkste waarden voor de wijkcultuurhuizen integraal staan weergegeven. De aanwezigen gaven aan zich te kunnen vinden in het model. Vervolgens is er nagedacht over de huidige en de gewenste mate van betrokkenheid van de deelnemers. Hierbij kwam al snel de vraag naar voren: "Wat verstaan we onder deelnemers?" De aanwezigen gaven aan dat het begrip 'deelnemers' in hun ogen vaak verwijst naar deelnemers buiten de organisatie, maar dat deelnemers ook onderdeel van de organisatie kunnen zijn. Deze gedachtegang resulteerde in het inzicht dat de verschillende rollen in het werkproces zowel door mensen binnen als buiten de organisatie kunnen worden opgepakt.

Een ander resultaat van de tweede expertmeeting had betrekking op de mate van betrokkenheid van de deelnemers. De aanwezigen gaven aan te streven naar het stadium 'wij zijn het wijkcultuurhuis'. Tevens werd benadrukt dat dit niet zonder meer beter is dan het stadium 'ik ontvang'. Er werd aangegeven dat er altijd wordt gestreefd naar een zo groot mogelijke mate van betrokkenheid. Dit hoeft niet te betekenen dat elke gebruiker zich in het stadium van 'wij zijn het wijkcultuurhuis' bevindt. Er is ook gesproken over of het stadium 'wij zijn het wijkcultuurhuis' het eindpunt van een traject is en hoe lineair het proces van betrokkenheid is. De respondenten kwamen tot het inzicht dat zij in relatie tot betrokkenheid van de deelnemers cyclisch werken. Deelnemers die een bepaalde rol pakken in het ene project/traject, kunnen (vervolgens) in een ander project/traject mogelijk in een ander stadium van betrokkenheid zitten.

Dit sloot aan bij de rollen die in de expertmeeting werden voorgelegd aan de aanwezigen. Om meer inzicht te krijgen in dit cyclische proces hebben we de rollen nader gespecificeerd in: organisator, publiek, deelnemer, uitvoerder, begeleider, maker/ontwerper en onderzoeker. Deze rollen zijn soms te koppelen aan personen uit de organisatie, dan weer aan wijkbewoners en/of kunstenaars. In elk project/traject verschilt wie welke rol op zich neemt. Er is aan de aanwezigen voorgelegd om de mate van betrokkenheid nader te verkennen in een literatuuronderzoek, om meer vat te krijgen op het cyclische proces.

5.5 Methode: expertmeeting 3

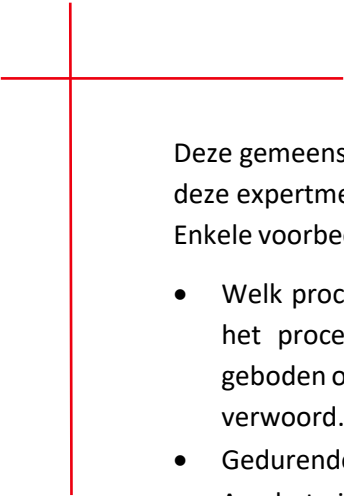
De derde expertmeeting heeft plaatsgevonden op 1 juli 2019. Tijdens deze bijeenkomst was er, naast de directeuren en andere relevante medewerkers van de wijkcultuurhuizen, ook een beleidsmedewerker van de gemeente aanwezig. Tijdens de derde expertmeeting hebben we gesproken over de werkwijze binnen de verschillende wijkcultuurhuizen. Hiermee hebben we de stap gemaakt naar het 'how' van de 'golden circle' (Sinek, 2009).

Als voorbereiding op deze expertmeeting hebben de onderzoekers op basis van inzichten uit de individuele interviews en aanvullende literatuur de toolkaartjes (bijlage 1) op volgorde gelegd onder de designketen. Deze indeling hebben we tijdens de expertmeeting voorgelegd aan de aanwezigen om zo te komen tot een indeling waarin iedereen zich kan vinden. Vervolgens hebben we de aanwezigen gevraagd om de 'tools' nadere invulling te geven, door de vraag te stellen: "dat doen we door?" Het doel hiervan was om een gezamenlijk werkproces inzichtelijk te maken en een stap verder te zetten in het op zoek gaan naar gemeenschappelijke taal. Een gemeenschappelijke taal is van belang om tot de ontwerpdimensies te komen. Als laatste onderdeel van de expertmeeting hebben we geëxperimenteerd met het opstellen van ontwerpdimensies. Deze zijn individueel opgesteld en vervolgens met elkaar gedeeld.

5.6 Tussenresultaten expertmeeting 3

Tijdens deze expertmeeting is er als eerste gekeken naar de door de onderzoekers gemaakte indeling van de 'tools' in de designketen. De aanwezigen gaven aan een grote mate van herkenning te zien in deze indeling. Er werd aangegeven dat er volgens een cyclisch-iteratief ontwerpproces gewerkt wordt. Er werd ook gesproken over de discrepantie tussen de ideale indeling van toolkaartjes per fase en hoe dit in de weerbarstige werkelijkheid gaat.

Vervolgens is er in groepjes eigen taal gegeven aan de 'tools' door middel van het beantwoorden van de vraag: "dat doen we door?". Er werd bijvoorbeeld taal gegeven aan de tool 'Deelnemers zijn actief betrokken in het ontwerp'. Op de vraag "dat doen we door?" werd geantwoord: "Wij starten bij de deelnemer; de deelnemers behouden eigenaarschap; te investeren in hen te leren kennen; te zoeken naar *common ground*." Ook werd er taal gegeven aan de tool 'Er zijn sleutelfiguren'. Op de vraag "dat doen we door?" werd hierbij geantwoord: "door cultuurcoaches (dat zijn de 'straatmensen'); door de deur open te zetten." Door in drie deelgroepen na te denken over deze vraag hebben de deelnemers een volgende stap gezet in het op zoek gaan naar gemeenschappelijke taal door eigen voorbeelden toe te voegen aan de verschillende tools.

Deze gemeenschappelijke taal is belangrijk voor het laden van de ontwerpdimensies. Er is tijdens deze expertmeeting een eerste brainstorm gedaan rondom het opstellen van ontwerpdimensies. Enkele voorbeelden van ontwerpdimensies die door de deelnemers zijn opgesteld en gedeeld zijn:

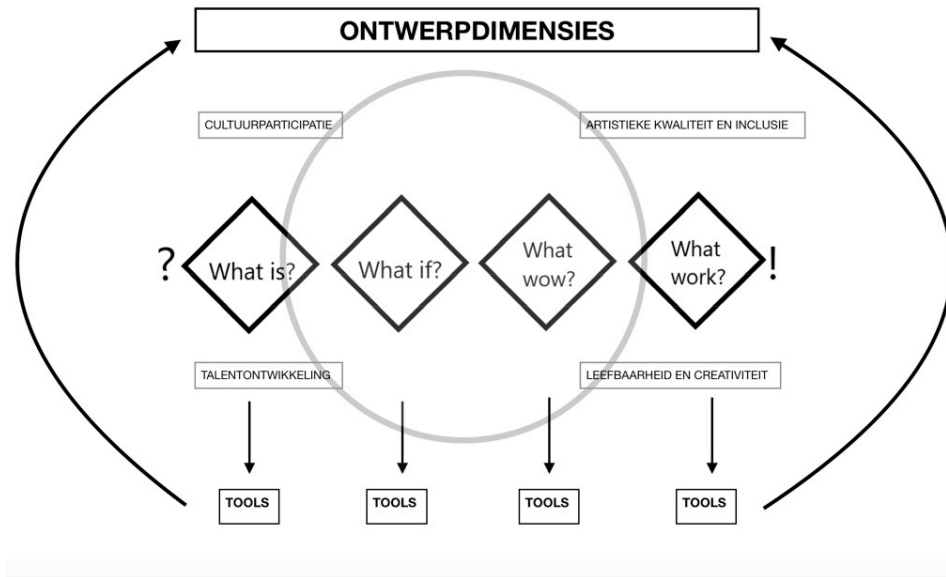
- Welk proces er ook plaatsvindt, er is een facilitator/faciliterende partij die ervoor zorgt dat het proces goed verloopt. Daardoor worden verschillende ‘commons’ de mogelijkheid geboden om hun eigen proces te doorlopen. Van tevoren wordt de rol van de facilitator helder verwoord.
- Gedurende het ontwerpproces worden de verschillende fases getoetst bij de deelnemers.
- Aan het einde van het ontwerpproces stellen de deelnemers gezamenlijk vast wat goed ging en wat niet en welke inzichten meegenomen dienen te worden naar een nieuw ontwerp-proces.

5.7 Methode: expertmeeting 4

De vierde expertmeeting heeft plaatsgevonden op 5 november 2019. Het eerste doel van deze expertmeeting was het valideren van de tussenrapportage van dit onderzoek en het presenteren van een grafische weergave. Dit model geeft de werkwijze van de wijkcultuurhuizen schematisch weer. Het tweede doel van de expertmeeting was het voorleggen van een eerste versie van de ontwerpdimensies.

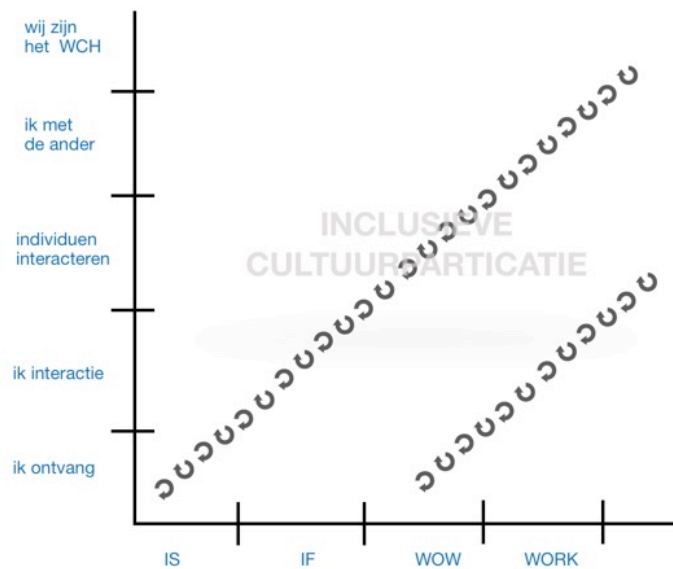
Alle wijkcultuurhuizen waren uitgenodigd voor deze expertmeeting en hadden zich, met uitzondering van De Vrijstaat, aangemeld. Tijdens deze bijeenkomst waren 5 betrokkenen van de wijkcultuurhuizen (Cultuur 19, Het Wilde Westen en ZIMIHC) en 1 beleidsmedewerker van de gemeente aanwezig. De Vrijstaat had vooraf aangekondigd op het geplande moment niet aanwezig te kunnen zijn. Daarom is met hen een apart moment georganiseerd om de tussenrapportage te valideren en vooruit te blikken op de ontwerpdimensies.

Voor het valideren van de tussenrapportage hebben de aanwezigen door middel van post-its per onderzoeksstap aangegeven in hoeverre zij zich herkennen in de tussenrapportage. Vervolgens is de eerdergenoemde grafische weergave gepresenteerd. Een eerste versie van deze grafische weergave is tot stand gekomen na expertmeeting 3 (afbeelding 9). Hierin is te zien hoe de waarden (het ‘why’), de design-keten die is ingevuld door de ‘tools’ (het ‘how’), en de ontwerpdimensies zich tot elkaar verhouden.

Afbeelding 9: schematische weergave van de onderzoeksstappen en opbrengsten

Ter voorbereiding op de vierde expertmeeting hebben de onderzoekers de grafische weergave (afbeelding 9) met behulp van literatuur verder aangescherpt (afbeelding 10). In deze weergave is op de verticale as de 'mate van betrokkenheid' toegevoegd. Op de horizontale as is het design thinking proces weergegeven. De twee diagonale lijnen met de ronde pijltjes geven twee mogelijkheden aan waarop de mate van betrokkenheid van een gebruiker groter wordt naarmate de design fases worden doorlopen. De ronde pijltjes geven aan dat dit op een cyclische manier plaats vindt. In deze grafische weergave staat op de achtergrond de belangrijkste waarde 'inclusieve cultuurparticipatie' weergegeven, omdat gedurende het onderzoek is gebleken dat deze waarde als belangrijkste werd aangeduid. De verdere theoretische onderbouwing van de grafische weergave is te vinden in het volgende hoofdstuk (de vierde onderzoeksstap: de aanvullend verkennende literatuurstudie). Tijdens de vierde expertmeeting is deze grafische weergave gepresenteerd en ter validering voorgelegd aan de aanwezigen.

ONTWERPDIMENSIES

Afbeelding 10: grafische weergave van de uitgangspunten van de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen

Het tweede doel van de expertmeeting was het presenteren van een eerste versie van de ontwerpdimensies. Deze ontwerpdimensies zijn tot stand gekomen op basis van de tussenresultaten van de derde expertmeeting en de theorie rond 'commons', oftewel zelf-organiserende gemeenschappen (Ostrom, 1990). Deze theorie zal verder uitgewerkt worden in de vierde onderzoeksstap, het verkennend literatuuronderzoek (hoofdstuk 6). De ontwerpdimensies krijgen richting door te streven naar inclusieve cultuurparticipatie.

De voorgelegde ontwerpdimensies zijn:

1. In het ontwerpproces wordt bij de aanvang vastgesteld met wie het ontwerpproces wordt vormgegeven.
2. Stel regels die aansluiten bij sociaalartistieke behoeften en maatschappelijke omstandigheden.
3. Borg dat iedereen die beïnvloed wordt door het ontwerpproces in staat wordt gesteld om het ontwerpproces bij te stellen.
4. Zorg ervoor dat het recht van de deelnemers om regels te maken over het ontwerpproces, gerespecteerd is door betrokkenen buiten de gemeenschap.
5. Deelnemers stellen samen vast wie, wat, wanneer in het ontwerpproces doet en er is een systeem ontwikkeld om dit te bewaken.
6. Bij iedere deelnemer is bekend wat de consequenties zijn van het niet houden aan de gezamenlijk opgestelde regels.

7. Iedere deelnemer moet gelijkwaardige toegang hebben tot middelen om conflicten (binnen de gemeenschap) op te lossen.
8. Zorg ervoor dat iedereen van de gemeenschap zich verantwoordelijk voelt voor de gedeelde middelen en het ontwerpproces.

Elk van de ontwerpdimensies is door de onderzoekers op een rond viltje geplaatst. Aan de aanwezigen is gevraagd om met de viltjes te gaan bouwen en te bekijken in hoeverre zij met deze ontwerpdimensies uit de voeten kunnen. Een groep bewoners die een voorstelling willen maken is hierbij als casus gebruikt. Ook is aan de aanwezigen gevraagd te kijken naar de formulering van de ontwerpdimensies en of zij nog ontwerpdimensies missen.

5.8 Tussenresultaten expertmeeting 4

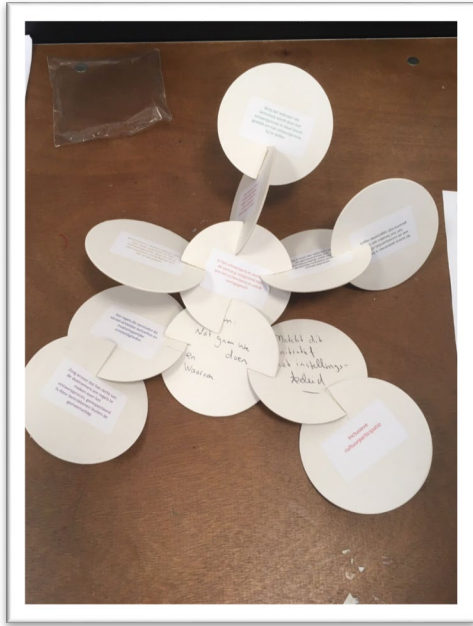
Het eerste doel van de expertmeeting was het valideren van de tussenrapportage. De aanwezigen gaven onder andere aan dat zij zich herkennen in de waarden ('why'), dat de design-keten bruikbaar is, dat zij zich herkennen in de eenheid in verscheidenheid die in de tussenrapportage staat beschreven en dat zij inderdaad streven naar 'wij zijn het wijkcultuurhuis'. Er kwamen geen fundamentele punten naar voren die niet herkend worden. De Vrijstaat profileert zich echter meer als een plek met een artistieke leiding die de thema's agendeert, waarbij de deelnemers pas in een latere fase in het proces betrokken worden.

De aanwezigen gaven ook nog opmerkingen mee waardoor we een aantal zaken in de rapportage hebben aangescherpt. Zo hebben we verschillende vormen van cultuurparticipatie gedifferentieerd (waaronder ook amateurkunst en kunst- en cultuureducatie). Ook werd de vraag gesteld wat inclusieve cultuurparticipatie precies inhoudt. Dit is tijdens de expertmeeting mondeling toegelicht en zal verder worden uitgewerkt in het aanvullend verkennend literatuuronderzoek (hoofdstuk 6).

Vervolgens is de grafische weergave (afbeelding 10) gepresenteerd. De grafische weergave gaf volgens de aanwezigen voldoende aanknopingspunten om in een volgende fase mee verder te gaan. Wel gaf men aan dat er volgens een cyclisch-iteratief ontwerpproces gewerkt wordt en dat dit nu onvoldoende tot uiting lijkt te komen in de grafische weergave. Verder werd opgemerkt dat een dergelijke schematische weergave technisch overkomt, waardoor "de ziel" van de wijkcultuurhuizen op de achtergrond lijkt te raken. Het is daarom van belang om de techniek nooit los te zien van de bedoeling. Daarom is in het schema de kernwaarde van wijkcultuurhuizen weergegeven.

Het tweede doel van de expertmeeting was het presenteren van de eerste versie van de 8 ontwerpdimensies. Tijdens de bijeenkomst kwam naar voren dat de ontwerpdimensies meer context nodig hebben voor sommige deelnemers. Dit komt in het literatuuronderzoek (hoofdstuk 6) naar voren.

Afbeelding 11: bouwwerk ontwerpdimensies

De aanwezigen hebben in duo's gebouwd met de op viltjes geplaatste ontwerpdimensies (afbeelding 11). Op deze manier zijn de ontwerpdimensies letterlijk door de handen van de deelnemers gegaan en hebben ze deze met elkaar kunnen bespreken. Een groot deel van de aanwezigen denkt te kunnen gaan werken met de ontwerpdimensies. Wel zijn er enkele aanvullingen gegeven op de formuleringen (bijvoorbeeld het woord 'afspraken' in plaats van 'regels'). De Vrijstaat gaf aan dat de ontwerpdimensie 'Zorg ervoor dat iedereen van de gemeenschap zich verantwoordelijk voelt voor de gedeelde middelen en het ontwerpproces' bij het kernteam is belegd en kan zich daarmee minder vinden in een werkwijze waarbij deelnemers in alle fases van de design-keten worden betrokken. De ontwerpdimensies zijn niet in beton gegoten en moeten in de loop van de volgende onderzoeksfase (2020) verder aangescherpt worden. De 'ontwerp-dimensies 1.0' uit

deze eerste onderzoeksfase zijn terug te vinden in het laatste hoofdstuk van dit rapport (hoofdstuk 7). Vrijwel alle aanwezigen hebben aangegeven met deze eerste versie van de ontwerpdimensies (ontwerpdimensies 1.0) te willen gaan experimenteren in de volgende onderzoeksfase.

6. Vierde stap: aanvullend verkennend literatuuronderzoek

Voor dit onderzoek wordt waarde gehecht aan een koppeling van literatuur aan inzichten vanuit de praktijk. Daarom is er gekozen voor een aanvullend verkennend literatuuronderzoek dat volgt op de voorgaande stappen. Dit literatuuronderzoek is een eerste theoretische verdieping op de opbrengsten uit de deskresearch, de individuele interviews en de expertmeetings. Doel is om een gemeenschappelijke theoretische onderbouwing te zoeken en gaandeweg het onderzoekstraject taal te vinden voor het 'why', 'how' en 'what' van de wijkcultuurhuizen in stad Utrecht en in het bijzonder voor de ontwerpdimensies van de aanpak van de wijkcultuurhuizen. Er zijn gedurende het onderzoek meerdere begrippen naar voren gekomen die een complexe onderlinge samenhang hebben. Deze onderlinge samenhang wordt in dit literatuuronderzoek verkend en er worden aanknopingspunten gezocht voor de volgende fase van dit onderzoek (2020).

Opbrengst uit de voorgaande stappen is dat cultuurparticipatie benoemd wordt als kernwaarde van de wijkcultuurhuizen. Er is echter ook gebleken dat er door de respondenten nog geen gemeenschappelijke betekenis aan deze waarde wordt gegeven. Met het oog op 'cultuur voor iedereen', wat veronderstelt dat iedereen op een inclusieve manier kan participeren, is het interessant dat de waarde artistieke inhoudelijke kwaliteit in het 'Why-model' (afbeelding 7) is verbonden met de waarde inclusie. Om die reden richten we het aanvullend verkennend literatuuronderzoek op de waarden cultuurparticipatie en inclusie in relatie tot artistieke inhoudelijke kwaliteit. Een theoretische benadering van deze waarden moet een bijdrage leveren aan het formuleren van ontwerpdimensies om meer vat te krijgen op een gemeenschappelijke aanpak van de wijkcultuurhuizen. Daarmee formuleren we uitgangspunten om de rol van wijkcultuurhuizen in de sociale basis(infrastructuur), zoals beschreven door Van Pelt, Repetur en Van Yperen (2018), te verstevigen.

Cultuurparticipatie bevat de begrippen 'cultuur' en 'participatie'. Daarnaast is 'inclusie' een belangrijke waarde in het kader van de ambitie van de wijkcultuurhuizen en de gemeente om cultuur voor iedereen toegankelijk te maken. In de cultuurnota 2021-2024 gaat het om inclusieve participatie "ongeacht etnische afkomst, religie, beperking, sekse, seksuele voorkeur, sociaaleconomische situatie, leeftijd of opleiding" (gemeente Utrecht 2019, p. 20). In de nota wordt benadrukt dat het, in een groeiende stad met zo'n grote diversiteit, de uitdaging is niet uit elkaar te groeien. "Kunst en cultuur kunnen daarbij een rol spelen, juist door verbindingen aan te gaan" (gemeente Utrecht 2019, p. 20).

Belangrijke vraag is hoe die verbindingen via cultuurparticipatie, zoals bijvoorbeeld het beoefenen van amateurkunst of het deelnemen aan kunsteducatieprogramma's, tot stand kunnen komen. Meer precies zoeken we in dit aanvullend verkennend literatuuronderzoek naar een eerste antwoord op de vraag met welke ontwerpdimensies wijkcultuurhuizen, via inclusieve artistieke processen, cultuurparticipatie kunnen vormgeven. Om antwoord te geven op deze vraag worden eerst de begrippen cultuurparticipatie en inclusie met elkaar verbonden, om vervolgens te begrijpen wat inclusieve artistieke kwaliteit betekent. Na het nader verkennen van de samenhang

van deze waarden (het 'why') wordt een koppeling gemaakt met het begrip 'common', het concept 'participatory museum' (Simon, 2010) (het 'what') en de designketen (het 'how') uit onderzoeksstappen 2 en 3.

6.1 Inclusieve cultuurparticipatie

Daar waar kunst in het begin van de vorige eeuw voor de 'verheffing van het volk' moest zorgen, moest de verbinding tussen kunst, cultuur en sociaal werk vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw voor andere doelen worden ingezet. De 'verbeelding aan de macht' was het credo en later, rond de eeuwwisseling bijvoorbeeld, stond 'talentontwikkeling', ook van mensen die normaal niet kunnen deelnemen aan cultuur, hoog in het vaandel (Pots, 2010). De opkomst van wijkcultuurhuizen vanaf de jaren '90 past in een brede internationale tendens waarbij het stedelijke cultuur- en kunstenbeleid in toenemende mate gezien wordt als een instrument om verbindende doelstellingen van cultuurparticipatie, inclusie en stedelijke vernieuwing te realiseren (bijvoorbeeld: Merli, 2002; Van Erven, 2013; Lees & Melhuish, 2015; Moulart, MacCallum, Mehmood & Hamdouch, 2015; De Vos & Verhagen, 2017).

Het begrip 'cultuur' wordt op zeer veel manieren uitgelegd. Zo geeft Grant (1992) zes verschillende, hoewel gerelateerde, betekenissen van cultuur (zie ook: De Vos 2017, p. 37). Een van die betekenissen houdt in dat cultuur kan worden omschreven als een dynamisch begrip en draait om betekenisgeving. Cultuur zegt daarmee iets over wat we waardevol vinden in het leven. Via cultuur kijken mensen naar de wereld en cultuur "wordt levend gehouden door mensen – door herhaling, aanpassing, actualisering, duiding en kritiek – en is daarom steeds in ontwikkeling" (Elkhuizen, Gielen, Van den Hoogen, Lijster & Otte, 2014, p. 11). 'Participatie' betekent letterlijk deelneming, iemand deelgenoot maken, iets met iemand delen, in iets delen. De culturele uitdagingen en problemen die spelen in stedelijke omgevingen gaan vaak over 'delen' en 'verdelen', en over de voortdurende spanningsverhouding tussen de verscheidenheid én verbondenheid die daarbij hoort (De Vos & Verhagen, 2017).

Cultuurparticipatie is 'inclusief' als er ruimte is voor een wederkerig proces van culturele betekenisgeving tussen mensen die participeren. Anders gezegd, de deelnemers dragen gelijkwaardig bij aan cultuurvorming. "Daarvoor moet men elkaar leren te waarderen, niet ondanks, maar juist dankzij de verschillen en overeenkomsten die er zijn. Het is essentieel dat iedereen onderdeel is van de besluitvorming en de mogelijkheid heeft om ideeën aan te dragen" (Code Diversiteit & Inclusie, 2019, p. 6).

6.2 Inclusieve artistieke kwaliteit

Het gaat bij inclusieve cultuurparticipatie, in de context van wijkcultuurhuizen, om een gemeenschappelijk artistiek en betekenisgevend proces. 'Artistieke kwaliteit' komt als zodanig tot stand door middel van een inclusief ontwerpproces. In de publicatie *Making art with communities – A work guide* (Janssen & Grinblat, 2014) wordt aandacht besteed aan de wijze waarop men bij 'community-based arts projects' de gemeenschap kan betrekken.

Waar community art eventueel ook kan gaan over kunstprojecten waar deelnemers alleen betrokken worden bij de uitvoering van een project, lijken community-based arts projecten het werken met de gemeenschap centraler te stellen. De 'work guide' heeft als uitgangspunt dat in sociaalartistieke projecten de kunstenaar of kunstinstelling een faciliterende rol heeft, zodat deelnemers de mogelijkheid krijgen hun behoeften, wensen en identiteit vorm te geven dan wel uit te drukken. Een goed sociaalartistiek project komt ten goede aan alle betrokkenen (Janssen & Grinblat, 2014).

De betrokkenen in de context van de wijkcultuurhuizen zijn de (artistieke) deelnemers, zoals kunstenaars, (amateur)kunstbeoefenaars en publiek. Zij gaan een artistieke relatie met elkaar aan via kunst. Daarmee raken we de kern van wat kunst doet. Alle kunst maakt een statement en richt zich op een specifiek deel van de samenleving. Kunst is met andere woorden relationeel. Kunst moet gezien, gehoord, gevoeld en ervaren worden (De Bruyne & Gielen, 2013). Wijkcultuurhuizen kunnen deze relaties vormgeven in artistieke gemeenschappen.

6.3 Culturele commons, ontwerpprincipes en mate van participatie

Een gemeenschap of 'community' kan een meer of minder gesloten karakter hebben en mensen met andere (culturele) achtergronden eventueel ook uitsluiten. Een 'common' is een collectief en heeft een open en overbruggend karakter en opereert buiten en tussen de markt en overheid. Een common is een burgerinitiatief en manifesteert zich als een inclusief, politiek kritisch collectief waarin de deelnemers gelijkwaardige en peer-to-peer relaties aangaan om solidariteit en directe democratie in de samenleving te realiseren (Dockx & Gielen, 2018, p. 55). Een common deelt niet een eigen vaste identiteit, maar een gemeenschappelijke hulpbron en kenmerkt zich door een niet-hiërarchische, open structuur en dissensus. Dissensus binnen commons gaat gepaard met onderlinge conflicten en met experimenten die een open einde hebben (Otte & Gielen, 2019; Rooijackers, 2019).

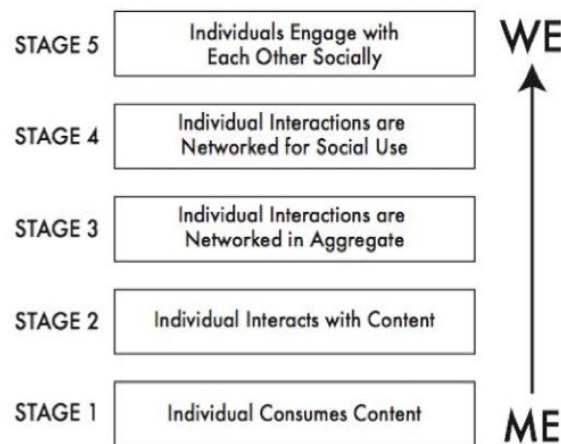
Een 'culturele' common is een collectief dat naast economische bronnen, een culturele praktijk deelt. Denk bijvoorbeeld aan 'Splendor' in Amsterdam, een ontmoetingsplek en een podium 'voor alle soorten muziek'. Vijftig muzikanten en publiek delen een culturele ruimte en maken samen afspraken over het gebruik van die ruimte (zie: <https://splendoramsterdam.com>). Bij 'culturele commons' gaat het om een overbruggende culturele uitwisseling en betekenisgeving tussen mensen om cultuurvorming te beïnvloeden. Individuen participeren binnen een groep met als doel het behoud van een fysiek goed, op de plek waar cultuur wordt gemaakt (Otte & Gielen, 2019; Van der Leden, 2019).

Nobelprijswinnaar Elinor Ostrom (1990) destilleerde acht ontwerpprincipes uit grootschalig, internationaal onderzoek bij duurzame commons die materiële hulpbronnen delen. Deze ontwerpprincipes geven sturing aan afspraken binnen de common over wie de deelnemers zijn, welke middelen worden gedeeld en wat bijvoorbeeld de afspraken zijn als de regels die binnen de common zijn afgesproken worden overtreden. Deze 'commoning principes' dienen in dit onderzoek als uitgangspunt voor de gemeenschappelijke ontwerpdimensies van de

wijkcultuurhuizen, die (ook) immateriële culturele bronnen delen (Hardt & Negri, 2009). De 'commoning principes' zijn ondersteunend in het complexe proces waarin mensen met diverse culturele achtergronden participeren in het vormgeven aan kunst en cultuur.

De literatuur over (culturele) commons en de ontwerpprincipes van Ostrom geven ons inzicht in het gemeenschappelijk proces hoe cultuurparticipatie tot stand kan komen. Het concept 'participatory museum' hebben we tijdens het onderzoekstraject toegevoegd om meer inzicht te krijgen in de mate van betrokkenheid van de deelnemers. Het participatory museum dient hier als metafoor voor het wijkcultuurhuis. Nina Simon beschrijft in haar boek *The Participatory Museum* (2010) een museum waarin de rol van het publiek verschuift van consumerende individuen naar een participierend scheppend collectief. Simon ziet een belangrijke rol voor de bezoekers in het ontwikkelen van de tentoonstelling. In het participatory museum wordt het publiek medevormgever van de inhoud van het museum en wordt de gelegenheid geboden om inhoud, zoals teksten, beelden en geluiden, aan te leveren. Een participatieve tentoonstelling kan gaandeweg veranderen en wijkt daarmee af van het idee dat professionals de tentoonstelling bepalen (Simon, 2010).

Simon noemt vijf stadia in de mate van participatie, een 'me-to-we' design, waarbij betekenissen worden opgebouwd uit individuele ervaringen ('me') om collectieve betrokkenheid ('we') te bevorderen. In de onderstaande afbeelding zijn de vijf stadia schematisch weergegeven:

Afbeelding 12: vijf stadia van participatie (Simon, 2010, p. 26)

In het eerste stadium gaat het om de individuele consument die het museum bezoekt. Denk hierbij aan tentoongestelde objecten met daarbij tekstborden en/of audiotours. In het tweede stadium krijgt de bezoeker de gelegenheid om bij een tentoongesteld object of onderwerp te onderzoeken en vragen te stellen. Daarbij kan de bezoeker van meerdere informatiebronnen gebruik maken in de vorm van bijvoorbeeld digitale middelen, spelelementen en (creatieve) opdrachten. Het blijft in dit stadium een individuele ervaring. Dat is anders in het volgende stadium.

In het derde stadium worden bezoekers samengebracht in een netwerk. Bezoekers verenigen zich bijvoorbeeld in een groepje met mensen met dezelfde interesses. Of verhalen van de ene bezoeker worden verbonden met die van andere bezoekers. In dit stadium worden sociale en culturele betrokkenheid en bewustzijn bevorderd. Stadium vier gaat ook in op het netwerk waarin het individu zich bevindt, maar richt zich meer op de verbindingen tussen bezoekers. Zoals bijvoorbeeld bezoekers die relaties aangaan met medewerkers van het museum of mensen met gedeelde interesses. Het gaat hier om de mate waarin het museum als platform dient om directe culturele betrokkenheid te bevorderen. In het vijfde stadium wordt de gehele organisatie op een hoger, participatief niveau getild. Het gaat er in dit stadium om dat de bezoekers sociaal en cultureel met elkaar betrokken kunnen zijn en de instelling uitstraalt dat er een ruimte is waar iets gebeurt en waarin mensen samenkomen die de plek verrijken door middel van eigen verhalen en ervaringen die gedeeld kunnen worden. Een stadium-5-ervaring komt alleen tot stand als de eerste vier stadia gefaciliteerd zijn. Anders verwoord: de eerste vier stadia dienen als fundament voor stadium 5.

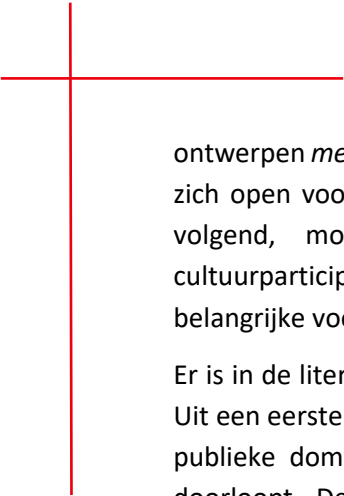
6.4 Design thinking als methodische benadering

Inclusieve cultuurparticipatie is complex en kan gezien worden als een 'wicked problem'. Een 'wicked problem' kan worden omschreven als een vraagstuk dat (nog) niet volledig begrepen wordt en niet effectief door één persoon kan worden opgelost. Het gaat om complexe maatschappelijke vraagstukken waar nog onvoldoende kennis over is en waar men nog geen consensus over de oplossingen heeft bereikt. 'Wicked problems' hebben tenminste vier kenmerken:

1. ze veranderen terwijl je er aan werkt;
2. ze zijn toegankelijk voor velen;
3. ze kunnen vrijwel nooit door één enkele organisatie opgelost worden;
4. eenzijdige oplossingen zijn niet effectief of toegestaan (Schaminee, 2018).

Design thinking lijkt een passende methodiek om te werken aan maatschappelijke vraagstukken die zich manifesteren als 'wicked problems' (Brown & Wyatt, 2010; Cohen, 2011; Sachs, 2018 en Schaminee, 2018). Design thinking is een verzamelnaam geworden voor methodes, werkwijzen en technieken die ontwerpers gebruiken om tot innovatieve ideeën te komen. In relatie tot sociaal culturele vraagstukken wordt design thinking ook wel 'social design' genoemd. Deze afgeleide vorm van design thinking richt zich op ontwerpprocessen die een positieve invloed hebben op de kwaliteit van samenleven (Schaminee, 2018).

Design thinking richt zich in de context van de ontwerpindustrie op de mensen die uiteindelijk 'het product afnemen' (Brown & Wyatt, 2010). We zien parallellen met een inclusief proces, dat ook openheid en toegankelijkheid vereist. Volgens social designer Schaminee (2018) bestaat de 'output' van design thinking uit nieuwe betekenissen, die via een esthetisch proces en participatief tot stand zijn gekomen. Sachs (2018) stelt dat er in een steeds complexere samenleving een verschuiving is binnen het sociaalartistieke domein van social design voor mensen naar het

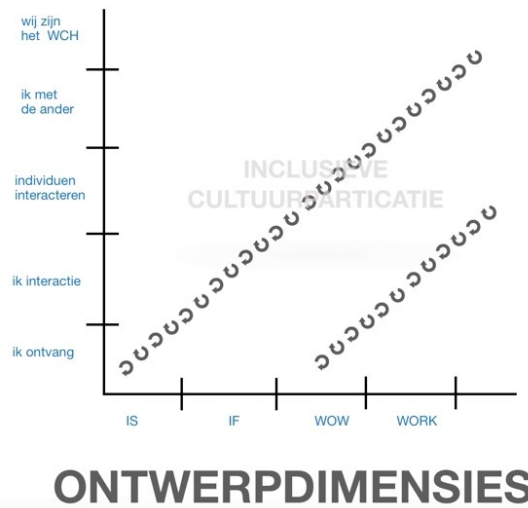

ontwerpen *met* mensen uit de samenleving. In een dergelijk design thinking proces stellen mensen zich open voor diverse perspectieven om tot oplossingen te komen. De redenering van Sachs volgend, moeten wijkcultuurhuizen die middenin de complexe samenleving staan cultuurparticipatie dus niet (alleen) *voor*, maar vooral *met* de deelnemers vormgeven. Dat is een belangrijke voorwaarde om het ontwerpproces vorm te geven.

Er is in de literatuur geen eenduidige, overkoepelende uitwerking van design thinking te vinden. Uit een eerste verkenning van literatuur over design thinking, met name literatuur gericht op het publieke domein, komt wel terug dat de methodiek over het algemeen verschillende fases doorloopt. Deze fases worden verschillend ingedeeld en krijgen verschillende benamingen toegekend. De overeenkomst in de diverse uitwerkingen ligt in het starten bij het probleem, vervolgens het genereren en testen van ideeën, en tenslotte de uitwerking en implementatie van ideeën (Brown & Wyatt, 2010; Liedtka & Ogilvie 2011; Schaminee, 2018). In dit onderzoek staat de uitwerking van Liedtka en Ogilvie (2011) centraal. Zij werken het proces van design thinking uit in vier fases, per fase staat een andere vraag centraal: ‘what is?’, ‘what if?’, ‘what wow?’ en ‘what work?’.

Uit het praktijkdeel van dit onderzoek blijkt dat respondenten de uitgangspunten van de design thinking en de uitwerking hiervan in de vier fases herkennen in hun eigen werkwijzen. Er is aanzet gemaakt om de inhoud per fase te vertalen naar de context van wijkcultuurhuizen, bijvoorbeeld tijdens expertmeeting 3 waarin werd gesproken over de indeling van toolkaartjes per fase. Aangezien er in deze eerste verkenning van de literatuur geen concrete uitwerking van design thinking in de context van cultuurparticipatie is gevonden, is het relevant en nodig om in de mogelijke volgende fase van het onderzoek de vier design thinking fases verder uit te werken voor deze specifieke context. Liedtka en Ogilvie (2011) bieden enkel een uitwerking van de vier fases voor commerciële producten.

In dit onderzoek zijn de theoretische concepten van Simon (2010) en Liedtka en Ogilvie (2011) als uitgangspunten genomen om het gemeenschappelijke in de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen schematisch weer te geven. Deze is aan de respondenten in expertmeeting 4 voorgelegd (afbeelding 13).

Afbeelding 13: grafische weergave van de uitgangspunten van de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen

In de grafische weergave zijn de vier design fases gebruikt om de horizontale as van het schema te duiden. Ondanks de lineaire weergave is het belangrijk te benadrukken dat de fases in de werkelijkheid overlappend en cyclisch verlopen. Of zoals Brown en Wyatt (2010, p. 33) het stellen: “The design thinking process is best thought of as a system of overlapping spaces rather than a sequence of orderly steps”.

De verticale as drukt de mate van betrokkenheid uit. Deze as is gebaseerd op het concept ‘participatory museum’ van Nina Simon (2010). De stadia zijn vertaald naar de context van de wijkcultuurhuizen. Deze is terug te zien in afbeelding 8 en is aan de respondenten voorgelegd in expertmeeting 2. De grafische weergave als geheel geeft weer dat wijkcultuurhuizen meer cultuurinclusief kunnen gaan werken volgens een proces van design thinking, waarin verschillende fases ontwikkelingsgericht worden ingezet. In de fases wordt gewerkt aan een cumulatief betrokkenheidsniveau: ‘wij zijn het wijkcultuurhuis’. Wijkcultuurhuizen bieden de ruimte aan gebruikers zich gaandeweg het ontwerpproces te ontwikkelen naar een andere rol/taak; bijvoorbeeld van publiek naar uitvoerder. De traditionele grenzen tussen kunstenaar, deelnemer en publiek zijn daarmee vervaagd en meer fluïde.

In de grafische weergave zijn niet alleen de design fases overlappend, maar ook de stadia van betrokkenheid. De ronde pijlen in de weergave geven de cyclische ontwikkeling van gebruikers aan. Bovendien kan de hele weergave ook cyclisch gelezen worden: deelnemers die een bepaalde rol pakken in het ene project/traject, kunnen (vervolgens) in een ander project/traject mogelijk in een ander stadium van betrokkenheid zitten. Het streven naar het betrokkenheidsniveau ‘wij zijn het wijkcultuurhuis’, waarin alle andere stadia zijn meegenomen, veronderstelt een inclusief cultuurparticipatief proces.

6.5 Organisatorische en beleidsmatige kaders

Wanneer design thinking, zoals hierboven uiteengezet, uitgangspunt zou zijn voor de werkwijzen van wijkcultuurhuizen, heeft dat ook consequenties voor de organisatorische en beleidsmatige kaders. Dit heeft te maken met het paradigma op veranderen dat wordt gevolgd. Schaminee (2018) geeft in zijn boek vijf stijlen van verandering weer:

1. Negotiation style (= onderhandelingsstijl)
2. Empirical understanding (= empirisch begrijpen)
3. Learning (= leren)
4. Motivating (= motiveren)
5. Organic (= organisch)

Design thinking sluit het meest aan bij een lerende en organische stijl van veranderen. Een belangrijk kenmerk van deze stijlen is dat het eindproduct en/of dienst aan de start van het proces onduidelijk en soms zelfs onvoorspelbaar is. Het veranderingsproces is ontwikkelingsgericht en verloopt dynamisch (Schaminee, 2018). Deze principes worden verwerkt in de formulering van de ontwerpdimensies en hebben daarmee ook een effect op de organisatorische en beleidsmatige kaders van de wijkcultuurhuizen zelf.

Wanneer wijkcultuurhuizen en de gemeente Utrecht het werken aan inclusieve cultuurparticipatie vanuit verschillende stijlen van verandering benaderen, zal er discrepantie ontstaan in verwachtingen. Wanneer de gemeente bijvoorbeeld uitgaat van een empirische benadering van veranderen, zal zij een meer rationeel proces met resultaten die vooraf gedefinieerd en gegarandeerd zijn verwachten. Wanneer er vanuit een lerende of organische stijl gewerkt wordt, zoals passend is bij design thinking, wordt er uitgegaan van onzekere resultaten en een dynamisch proces (Schaminee, 2018). Dit betekent dus dat er overeenstemming zou moeten komen in de stijl van verandering die wordt gekozen.

Het erkennen van de inclusieve cultuurparticipatieve werkwijze van wijkcultuurhuizen als lerend en organisch proces veronderstelt ook een andere manier van besturen en waarderen van de wijkcultuurhuizen. Het erkennen daarvan betekent concreet dat er niet (alleen) op vooraf gegarandeerde en meetbare resultaten gestuurd wordt. In plaats daarvan is het beleid primair faciliterend aan een co-creatief en dynamisch proces. Kwaliteit wordt niet langer vastgesteld door (alleen) te meten (empirische stijl), maar wordt gebaseerd op de mate van betrokkenheid die deelnemers hebben in het proces en de gedeelde betekenis van het 'eindproduct' (lerende stijl). In de dialoog tussen de verschillende partijen, waaronder de overheid, wordt afgestemd wat een waardevol proces is (organische stijl) (Schaminee, 2018).

Zoals eerder is geschreven in dit hoofdstuk bevinden cultural commons zich in de ruimte buiten en tussen markt en overheid. Deze ruimte wordt in het boek *Plekken van hoop en verandering* (Helleman, Majoor, Smit & Walraven, 2019) de 'tussenruimte' genoemd. In het boek roepen de auteurs op tot 'next governance': een nieuwe rol voor de overheid waarin faciliteren van

burgerinitiatieven in deze tussenruimte voorop staat. Zo wordt de overheid een onderdeel van het werken aan inclusieve cultuurparticipatie en niet enkel de opdrachtgever van dit vraagstuk.

6.6 Aandachtspunten

Het verkennend literatuuronderzoek maakt duidelijk dat de begrippen op zichzelf en in hun samenhang complex zijn. Verder verdiepend literatuuronderzoek in de volgende onderzoeksfase (2020) is nodig om een gezamenlijke kennisbasis voor de werkwijze van wijkcultuurhuizen te ontwikkelen. Komende jaren wordt hier ook in de vorm van een promotieonderzoek vanuit het lectoraat PSO een bijdrage aan geleverd.

We sluiten dit aanvullend verkennend literatuuronderzoek af met aandachtspunten voor de beoogde volgende fase van het onderzoek *Cultuur voor iedereen in stad Utrecht* (2020). Onderstaande punten raken het 'why', 'what' en 'how' die steeds in onderlinge samenhang begrepen moeten worden:

- Ga verder met gezamenlijk onderzoek, kennisontwikkeling en kennisdeling op het gebied van inclusieve cultuurparticipatie (het 'why').
- Initieer en faciliteer vanuit het concept van 'culturele commons' zogenoemde community-based arts projecten (het 'what').
- Experimenteer met en toets de ontwerpdimensies waarbij de design fases en de stadia in de mate van betrokkenheid, als uitgangspunten voor de gemeenschappelijke werkwijze van de wijkcultuurhuizen, worden ingezet (het 'how').

7. Conclusies, aanbevelingen en volgende onderzoeksfase

In januari 2019 is gestart met de eerste fase van het meerjarig onderzoek *Cultuur voor iedereen in stad Utrecht*. In deze eerste fase (de ontwerpfase) is er onderzoek gedaan naar gemeenschappelijke ontwerpdimensies en bijpassende gemeentelijke en organisatorische beleidsmatige kaders voor wijkcultuurhuizen om inclusieve cultuurparticipatie succesvol te bevorderen. Daarmee wil het onderzoek een bijdrage leveren aan het versterken van de rol van de wijkcultuurhuizen binnen de sociale basis(infrastructuur) (Van Pelt, Repetur & Van Yperen, 2018). In nauwe samenwerking met de wijkcultuurhuizen en gemeente Utrecht is de volgende vraag onderzocht:

Wat zijn de belangrijkste verschillen en overeenkomsten die naar voren komen in de werkwijzen van wijkcultuurhuizen in het bevorderen van cultuurparticipatie en het versterken van de sociale basis(infrastructuur)? Wat zijn ontwerpdimensies en bijpassende gemeentelijke en organisatorische beleidsmatige kaders voor wijkcultuurhuizen om cultuurparticipatie succesvol te bevorderen?

7.1 Conclusies

Het eerste deel van de onderzoeksvraag gaat over de verschillen en overeenkomsten in de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen. We kunnen concluderen dat er eenheid in verscheidenheid in de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen is waargenomen. De werkwijze omvat het samenhangend geheel tussen het 'why', het 'how' en het 'what'. Het 'why' omvat beschrijvingen over de reden van bestaan en de bedoelingen. Het 'what' zijn de weergaven van projecten/trajecten van de wijkcultuurhuizen en het 'how' zijn de inzichten over de manier waarop er gewerkt wordt. De verscheidenheid zit vooral in de accentverschillen die de wijkcultuurhuizen maken in het werken met verschillende projecten/trajecten (het 'what') en de aanpak hiervan (het 'how'). Eenheid is te vinden in de waarden die de wijkcultuurhuizen delen (het 'why').

Een volgende conclusie is dat cultuurparticipatie benoemd wordt als kernwaarde van de wijkcultuurhuizen. Cultuurparticipatie omvat onder andere het faciliteren van amateurkunst, het initiëren van kunst- en cultuureducatie, het aanbieden van kunstzinnige cursussen en het mogelijk maken van sociaalartistieke projecten. De waarde cultuurparticipatie staat niet op zichzelf, maar wordt in samenhang gezien met de andere waarden die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen (afbeelding 7). Cultuurparticipatie krijgt binnen de context van 'cultuur voor iedereen' meer betekenis en richting door te expliciteren dat het om een inclusief proces gaat. Cultuurparticipatie is 'inclusief' als er ruimte is voor een wederkerig proces van culturele betekenisgeving tussen mensen die participeren. Een kracht van wijkcultuurhuizen is dat ze cultuurparticipatie op een inclusieve manier vorm willen geven, door deelnemers en wijkbewoners zoveel mogelijk te betrekken. Dit wordt uitgedrukt in het streven naar 'wij zijn het wijkcultuurhuis', waarbij alle gebruikers tot ontwikkeling kunnen komen en gelijkwaardig bijdragen aan betekenisgeving.

Wijkcultuurhuizen zijn daarom van belangrijke waarde voor een steeds complexere samenleving waarin het nodig is om cultuurparticipatieve projecten/trajecten *met* de deelnemers vorm te geven.

De opbrengst van de eerste fase van het onderzoek is dat inclusieve cultuurparticipatie het hart is van een wijkcultuurhuis. Dit heeft implicaties voor wat je doet én hoe je te werk gaat, maar ook met welke gemeenschappen wijkcultuurhuizen gaan samenwerken (het 'what' en het 'how'). Het tweede deel van de onderzoeksvraag gaat hierover. Wijkcultuurhuizen kunnen hun hart onder andere volgen door 'culturele commons' via community-based arts projecten te faciliteren (het 'what'). Een culturele common kenmerkt zich door een cultuurinclusief werkproces. Het wijkcultuurhuis faciliteert en biedt (letterlijk) ruimte voor het cultuurinclusieve werkproces met de gebruikers door gebruik te maken van de design fases (afbeelding 4), waarbij gestreefd wordt naar 'wij zijn het wijkcultuurhuis' (het 'how'). Om dit werkproces open van karakter te houden, maar wel richting te geven zijn er ontwerpdimensies geformuleerd. De wijkcultuurhuizen hebben aangegeven in de volgende onderzoeksfase (2020) met de eerste versie van deze ontwerpdimensies te willen experimenteren. Hieronder staan de 'ontwerpdimensies 1.0'. Deze ontwerpdimensies zijn niet in beton gegoten en kunnen op basis van experiment en verder praktijkgericht onderzoek aangescherpt worden:

1. In het ontwerpproces wordt bij de aanvang vastgesteld met wie het ontwerpproces wordt vormgegeven.
2. Maak afspraken die aansluiten bij sociaalartistieke behoeften en maatschappelijke omstandigheden.
3. Borg dat iedereen die beïnvloed wordt door het ontwerpproces in staat wordt gesteld om het ontwerpproces bij te stellen.
4. Zorg ervoor dat het recht van de deelnemers om afspraken te maken over het ontwerpproces door betrokkenen buiten de gemeenschap gerespecteerd wordt.
5. Deelnemers stellen samen vast wie wat wanneer in het ontwerpproces doet en er is een systeem ontwikkeld om dit te bewaken.
6. Bij iedere deelnemer is bekend wat de consequenties zijn van het niet houden aan de gezamenlijk opgestelde afspraken.
7. Iedere deelnemer moet gelijkwaardige toegang hebben tot middelen om conflicten (binnen de gemeenschap) op te lossen.
8. Zorg ervoor dat iedereen van de gemeenschap zich verantwoordelijk voelt voor de gedeelde middelen en het ontwerpproces.

De initiërende en faciliterende rol van wijkcultuurhuizen heeft ook implicaties voor de interne organisatie van wijkcultuurhuizen en het gemeentelijk beleid. Het erkennen van de inclusieve cultuurparticipatieve werkwijze van wijkcultuurhuizen als een lerend en organisch proces veronderstelt ook een andere manier van besturen en waarderen van wijkcultuurhuizen. In plaats van (alleen) sturen op meetbare resultaten is het beleid dan primair faciliterend aan een co-

creatief en organisch proces. Kwaliteit wordt vastgesteld op basis van het samen zorgvuldig werken met ontwerpdimensies en hierover onderling verantwoording afleggen.

Het werken met de ontwerpdimensies kan immers richting geven aan inclusieve cultuurparticipatie. Komend jaar (2020) willen de gemeente Utrecht en wijkcultuurhuizen de tijd nemen om hiermee samen verder te experimenteren. Het doel is om met elkaar een duurzame werkwijze te vinden die aansluit op de unieke rol van de wijkcultuurhuizen in stad Utrecht.

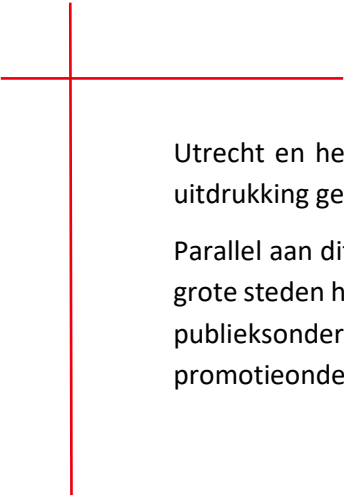
7.2 Aanbevelingen

Met de designketen (afbeelding 4) in het achterhoofd hebben we in de eerste fase van dit onderzoek (de ontwerpfase, 2019) de fases 'what is' en 'what if' doorlopen. De volgende fase van het onderzoek (de uitvoeringsfase, 2020) staat vooral in het teken van 'what wow'. Daarbij past het om experimenten te doen en al doende met een onderzoekende houding de gemeenschappelijke werkwijze te concretiseren en verbeteren. We doen de volgende aanbevelingen:

- Ga voortbouwend op de inzichten uit de ontwerpfase (fase 1) door met gezamenlijk onderzoek, kennisontwikkeling en kennisdeling op het gebied van inclusieve cultuurparticipatie (het 'why');
- Initieer en faciliteer vanuit het concept 'culturele commons' zogenoemde community-based arts projecten (het 'what') en experimenteer met de 'ontwerpdimensies 1.0' waarbij de design fases en de stadia in de mate van betrokkenheid, als uitgangspunten voor de gemeenschappelijke werkwijze van de wijkcultuurhuizen, worden ingezet (het 'how');
- Toets via onderzoek in bovenstaande community-based arts projecten de formulering en de bruikbaarheid van de 'ontwerpdimensies 1.0' in meerdere living labs rond wijkcultuurhuizen, waarbij praktijkgericht onderzoek wordt ingezet;
- Doe daarbij nader onderzoek naar het cyclisch ontwikkelproces van de gebruikers (afbeelding 13). Wat vraagt het binnen een 'culturele common' van de competenties van bijvoorbeeld een amateurkunstenaar om vanaf de fase 'what is' betrokken te zijn. Om antwoord te krijgen op dit soort vragen is participatief actieonderzoek nodig;
- Doe nader onderzoek naar de implicaties van bovenstaande aanbevelingen voor de organisatie van wijkcultuurhuizen en (faciliterend) overheidsbeleid. Organiseer daarom samen de verdere dialoog hierover.

7.3 Volgende onderzoeksfase

In 2020 staat de beoogde tweede fase, de uitvoeringsfase, gepland. In deze fase zal onderzoek gedaan worden naar de implementatie en uitvoering van de in fase 1 geformuleerde ontwerpdimensies. In de tweede fase van het onderzoek gaan we in living labs intensief inzoomen om vervolgens in de derde fase van het onderzoek weer uit te zoomen. De derde fase, die in 2021 zal plaatsvinden, vormt de evaluatiefase. In deze fase zal er een evaluatieonderzoek worden uitgevoerd waarbij er ook breder wordt gekeken naar vergelijkbare cultuurparticipatieve initiatieven in de regio Utrecht en andere grote steden in Nederland. Hiermee willen de gemeente

Utrecht en het lectoraat Participatie en Stedelijke Ontwikkeling (PSO) van Hogeschool Utrecht uitdrukking geven aan de ambitie om kennis te verbreden en ook interstedelijk te delen.

Parallel aan dit onderzoekstraject start vanuit het lectoraat PSO samen met lectoraten in andere grote steden hoogstwaarschijnlijk ook een tweejarig onderzoek naar het werken in stadslabs, is er publieksonderzoek in living labs gedaan voor de Provincie Utrecht en start een vierjarig promotieonderzoek verbonden aan het lectoraat PSO.

8. Literatuurlijst

Boer, H., Verschuure, K. & M. Van Ooijen (2018). *Coalitieakkoord: Utrecht, ruimte voor iedereen 2018 - 2022*. Gemeente Utrecht.

Brown, T. & Wyatt, J. (2010). Design Thinking for Social Innovation. *Stanford Social Innovation Review, winter 2010*, 30-35.

Cohen, B. (2011). Design-based Practice: A New Perspective for Social Work. *Social Work, 56* (4), 337-346.

De Bruyne & Gielen (2013). *Community Art. The Politics of Trespassing*. Amsterdam: Valiz.

De Vos, N. (2017). De wijk maken we samen! *Boekman, 112*, 36-39.

De Vos, N., & S. Verhagen (2017). *Participatie en Stedelijke Ontwikkeling, de impact van sport, kunst en gemeenschappen*. Openbare les Hogeschool Utrecht. Utrecht: Hogeschool Utrecht.

Dockx, N., & Gielen, P. (Eds.) (2018). *Commonism. A New Aesthetics of the real*. Amsterdam: Valiz.

Gemeente Utrecht (2015). *Creatieve lijnen. Uitgangspuntennotitie Cultuurnota 2017-2020*. Geraadpleegd op 22 november 2019, van <https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/wonen-en-leven/vrije-tijd/kunst-en-cultuur/cultuurnota-2021-2024/16.Rapport-AdviesCommissie-Cultuurnota-2017-2020.pdf>

Gemeente Utrecht (2016). *Utrecht, culturele metropool in ontwikkeling*. Cultuurnota 2017-2020. Geraadpleegd op 10 juli 2019, van <https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/wonen-en-leven/vrije-tijd/kunst-en-cultuur/Cultuurnota-2017-2020.pdf>

Gemeente Utrecht (2018). *Ruimte voor iedereen. Coalitieakkoord 2018-2022*. Geraadpleegd op 22 november 2019, van <https://www.utrecht.nl/bestuur-en-organisatie/college-van-b-en-w/coalitieakkoord-2018/>

Gemeente Utrecht (2018). *Visitatierapport Cultuurnota 2017-2020*. Geraadpleegd op 10 juli 2019, van <https://www.kunstliefde.nl/content/files/Visitatierapport+Cultuurnota+2017-2020-compressed.pdf>

Gemeente Utrecht (2019). *Kunst kleurt de stad. Cultuurnota 2021-2024*. Geraadpleegd op 18 juli 2019, van <https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/wonen-en-leven/vrije-tijd/kunst-en-cultuur/cultuurnota-2021-2024/2019-06-Cultuurnota-2021-2024.pdf>

Gemeente Utrecht, Gemeente Amersfoort, & Provincie Utrecht (2018). *Eeuwig Jong. Naar een cultureel regioprofiel voor de stedelijke regio Utrecht*. Geraadpleegd op 22 november 2019, van <https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/wonen-en-leven/vrije-tijd/kunst-en-cultuur/2018-10-Eeuwig-Jong.pdf>

Grant, R.A.D. (1992). Culture. In D. Cooper (Ed), *A Companion to Aesthetics* (pp. 99-104). Malden, USA: Blackwell Publishing

Hardt, M., & Negri, A. (2009). *Commonwealth*. Cambridge (etc.): The Belknap Press/Harvard University Press.

Janssen, B., & Grinblat, M. (2014). *Making art with communities – A work guide*. Melbourne: Creative Victoria.

Kolsteeg, J. & Mulder, N. (2011). *De kunst van het projectmatig werken*. Utrecht: Arts Management Press.

Lees, L., & Melhuish, C. (2015). Arts-led regeneration in the UK: The rhetoric and the evidence on urban social inclusion. *European Urban and Regional Studies 2015, Vol. 22(3)* 242-260.

Liedtka, J. & Ogilvie, T. (2011). *Designing for Growth. A Design Thinking Tool Kit for Managers*. New York: Colombia University Press.

Merli, P. (2002). Evaluating the social impact of participation in arts activities: a critical review of François Matarasso's "Use of Ornament?". *The International Journal of Cultural Policy, jrg. 8, nr. 1*, 107-118.

Moulaert, F., MacCallum, D., Mehmood, A., & Hamdouch, A. (2015). *The International Handbook on Social Innovation. Collective Action, Social Learning and Transdisciplinary Research*. Gheltenham: Edward Elgar Publishing, Inc.

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons. The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.

Otte, H., & Gielen., P. (2019). Als politiek onvermijdelijk wordt. Van community art naar commoning art. *Boekman Extra 13*, 3-9.

Pots, R. (2010). *Cultuur, koningen en democraten. Overheid & cultuur in Nederland*. Nijmegen: Uitgeverij SUN.

Provincie Utrecht (2007). *Samenwerken onder één dak – Handreiking voor het opzetten van een Cultuurhuis*. Geraadpleegd op 22 november 2019, van <https://www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/cultuurhuizen/>

Provincie Utrecht (2011). *Stenen voor mensen. Resultaten van een evaluatie voor Utrechtse cultuurhuizen*. Geraadpleegd op 22 november 2019, van <https://www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/cultuurhuizen/>

Provincie Utrecht (2018). *De kracht van cultuurhuizen*. Geraadpleegd op 22 november 2019, van <https://www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/cultuurhuizen/>

Rooijackers, G. (2019). *Generositeit als zuurstof in een wereld van commons*. *Boekman 118*, 54-57.

Sachs, A. (2018). *Social Design*. Zürich: Lars Muller Publishers.

Schaminee, A. (2018). *Designing With-in Public Organizations. Building Bridges Between Public Sector Innovators and Designers*. Amsterdam: BIS Publishers BV.

Simon, N. (2010). *The Participatory Museum*. Santa Cruz: Museum 2.0.

Sinek, S. (2009). *Start with why: how great leaders inspire everyone to take action*. New York: Penguin Group.

Van Erven, E.AP.B. (2013). *Community Arts Dialogues*. Utrecht: Vrede van Utrecht.

Van Heijst, P., De Vos, N., & Keinemans, S. (2019). *Arts-Based Research voor het sociaal domein: Op kunsten gebaseerd praktijkgericht onderzoek*. Bussum: Couthino.

Van der Leden, J. (2019). 'Samen een kopje thee drinken, is niet hetzelfde als een common.' Interview met Tine de Moor, hoogleraar Universiteit Utrecht. *Boekman 118*, 8-11.

Van der Maas, A., Hamers, A., Bouma, D., & De Vos, N. (2018). *De Kunst van Delen. Verkennend praktijkgericht onderzoek naar voorwaarden voor ontwikkeling van stad Utrecht als Age Friendly Cultural City – Eindrapportage*. Utrecht: Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale Innovatie, lectoraat Participatie en Stedelijke Ontwikkeling.

Van Pelt, M., Repetur, L., Van Yperen, P. (Red.) (2018). *De sociale basis: terug van weggeweest*. Utrecht: Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken.

Walraven, G. & De Vos, N. (2019). Toekomstperspectieven voor plekken van hoop en verandering. In G. Helleman, S. Majoor, V. Smit & G. Walraven (Red.), *Plekken van hoop en verandering. Samenwerkingsverbanden die lokaal verschil maken* (pp. 159-174). Utrecht: Academische Uitgeverij Eburon.

9. Afbeeldingenlijst

Afbeelding 1: onderzoekstraject Cultuur voor iedereen in stad Utrecht

Afbeelding 2: sporen onderzoek Cultuur voor iedereen in stad Utrecht

Afbeelding 3: Golden Circle. Uit: Sinek, S. (2009). Start with why: how great leaders inspire everyone to take action. New York: Penguin Group.

Afbeelding 4: design thinking proces keten in vier fases. Uit: Liedtka, J. & Ogilvia, T. (2011). Designing for Growth. A Design Thinking Tool Kit for Managers. New York: Colombia University Press.

Afbeelding 5: voorbeeld van prioritering van why-kaartjes

Afbeelding 6: presentaties studentonderzoeken

Afbeelding 7: 'Why-model'

Afbeelding 8: mate van betrokkenheid. Op basis van: Simon, N. (2010). The Participatory Museum. Santa Cruz: Museum 2.0.

Afbeelding 9: schematische weergave van de onderzoeksstappen en opbrengsten

Afbeelding 10: grafische weergave van de uitgangspunten van de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen

Afbeelding 11: bouwwerk ontwerpdimensies

Afbeelding 12: vijf stadia van participatie. Op basis van: Simon, N. (2010). The Participatory Museum. Santa Cruz: Museum 2.0.

Afbeelding 13: grafische weergave van de uitgangspunten van de werkwijzen van de wijkcultuurhuizen

10. Bijlagen

Bijlage 1. Toolkaartjes gebruikt bij de individuele interviews

<p>TOOL </p> <p>ER ZIJN FINANCIËLE MIDDELEN</p>	<p>TOOL </p> <p>ER IS EEN ARTISTIEK CONCEPT</p>
<p>TOOL </p> <p>ER IS ARTISTIEKE EXPERTISE</p>	<p>TOOL </p> <p>ER IS TIJD</p>
<p>TOOL </p> <p>ER IS SOCIALE EXPERTISE</p>	<p>TOOL </p> <p>ER IS EEN GOEDE LOCATIE</p>
<p>TOOL </p> <p>KWALITEITEN VAN DE PROFESSIONALS ZIJN IN KAART GEBRACHT</p>	<p>TOOL </p> <p>DE KUNSTVORM IS BEPAALD</p>
<p>TOOL </p> <p>HET IS HELDER WIE DE ACTIEVE DEELNEMERS ZIJN</p>	<p>TOOL </p> <p>DE EIGENSCHAPPEN/KWALITEITEN VAN DE DEELNEMERS ZIJN IN KAART GEBRACHT</p>
	TOOLBOX kaarten

TOOL

ER IS EEN PDCA CYCLYS

TOOL

HET PROJECT WORDT ONDERZocht

TOOL

ER IS GEËXPERIMENTEERD (PROTOTYPE)

TOOL

ER IS GEBRAINSTORMD

TOOL

ER IS EEN MINDMAP GEMAAKT

TOOL

ER IS EEN ANALYSE GEMAAKT VAN VRAAGSTUK

TOOL

ER IS EEN EEN CONCEPT ONTWIKKELD

TOOL

IDEEËN WORDEN GETEST

TOOL

BELEVING VAN VRAAGSTUK VAN DEELNEMERS IS IN KAART GEBRACHT

TOOL

TOOLBOX kaarten

 KSI_HU

 SOCIALEINNOVATIE@HU.NL

 BIT.LY/AANMELDENKSI